

Demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore

Čerina, Frane

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:505476>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-18**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij primijenjene geografije (jednopedmetni)

Frane Čerina

Demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij primijenjene geografije (jednopedmetni)

Frane Čerina

Demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Frane Čerina**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 29. ožujak 2019.

Demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore

Frane Čerina

Izvadak

Tema diplomskog rada su demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore, a podaci su obrađivani pomoću Microsoft Office Excel-a te ArcGIS-a. U radu je predstavljen pregled povijesnih zbivanja od 16. st. do 1971. godine na području istraživanja rada u političko-administrativnom, socijalnom, gospodarskom te demografskom smislu. Predstavljene su okolnosti razvoja Splitsko-kaštelanske zagore te kretanje broja stanovnika. Naglasak istraživanja je bio na detaljnijoj analizi struktura stanovništva od 1971. do 2011. godine. Analizirano je kretanje broja stanovnika, dobno-spolna struktura, prirodno i mehaničko kretanje, starenje te deagrarizacija stanovništva. Iz analize demografskih podataka je vidljivo da je broj stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore od prvog modernog popisa 1857. rastao do 1931., od kada je padao sve do zadnjeg međupopisnog razdoblja. Stanovništvo ovog područja intenzivno stari, ima nepovoljnu dobno-spolnu strukturu te se udio stanovništva koje se bavi poljoprivredom smanjio na razinu ispod državnog prosjeka.

Rad sadrži: 67 stranica, 26 grafičkih priloga, 9 tablica, 14 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Splitsko-kaštelanska zagora, stanovništvo

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Vera Graovac Matassi

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Ana Pejdo, predsjednica povjerenstva

izv. prof. dr. sc. Vera Graovac Matassi, mentor i član

doc. dr. sc. Ante Blaće, član

prof. dr. sc. Snježana Mrđen, zamjenik člana

Rad prihvaćen: ožujak, 2019.

Rad je pohranjen u Knjižnici Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru, Ulica dr. F. Tuđmana 24 i, Zadar, Hrvatska

Demographic features of Split-Kaštela Zagora

Frane Čerina

Abstract

The thesis discusses demographic characteristics of Split-Kaštela Zagora, and the data were processed by using Microsoft Office Excel and ArcGIS. Thesis provides a preview of historical events from the 16th century to 1971 in political, administrative, social, economic and demographic terms. Also, the circumstances of the development of the Split-Kaštela Zagora and the population trends have been presented. The focus of the research was on a more detailed analysis of population from 1971. to 2011. Population trends, age and gender structure, natural population change and migration, aging and the deagrarization of population were analyzed. From the analysis of demographic data it is evident that the number of inhabitants of the Split-Kaštela Zagora was increasing from the first population census in 1857 until 1931, and from that time on, it has been decreasing constantly. Today, the population of this area is aged, age and sex structure is unfavorable, and the share of the population engaged in agriculture is below the national average.

Thesis includes: 67 pages, 26 figures, 9 tables, 14 references; original in Croatian

Key words: Split-Kaštela Zagora, population

Supervisor: Vera Graovac Matassi, PhD, Associate Professor

Reviewers: Ana Pejdo, PhD, Associate Professor

Vera Graovac Matassi, PhD, Associate Professor

Ante Blaće, PhD, Assistant Professor

Snježana Mrđen, PhD, Associate Professor

Thesis accepted: March, 2019.

Thesis deposited in Library of Department of Geography, University of Zadar, Ulica dr. F.

Tuđmana 24 i, Zadar, Croatia

PREDGOVOR

Temu *Demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore* sam odabrao općenito zbog velikog interesa za područje demogeografije, ali i zbog osobne povezanosti s promatranim područjem. O temi pada broja stanovnika u Hrvatskoj se u zadnje vrijeme sve više govori, analizira i piše, ali ja sam s obradom ove teme htio detaljnije dočarati kakvi se procesi u demografskom smislu odvijaju na nižoj razini od one državne, tj. na primjeru područja koje mi je blisko, a može poslužiti kao primjer nerazvijenog područja Hrvatske koje bi se trebalo potaknuti na razvoj kako ne bi došlo do izumiranja stanovništva u budućnosti.

Ovom prilikom se zahvaljujem na velikoj pomoći i savjetima tijekom pisanja diplomskog rada svojoj mentorici izv. prof. dr. sc. Veri Graovac Matassi. Također hvala svim profesorima na Odjelu za geografiju Sveučilišta u Zadru, koji su mi tijekom godina studiranja prenijeli svoje znanje.

Veliko hvala mojoj obitelji koja mi je omogućila da upišem studij geografije. Na putu mog školovanja bili ste mi velika podrška. Posebna hvala mojoj zaručnici Josipi, koja je bila uz mene u svim trenucima ovoga dugog puta. Hvala i svim mojim prijateljima i kolegama koji su sa mnom dijelili uspone i padove i koji su na bilo koji način doprinijeli mojoj borbi do konačnog cilja.

SADRŽAJ

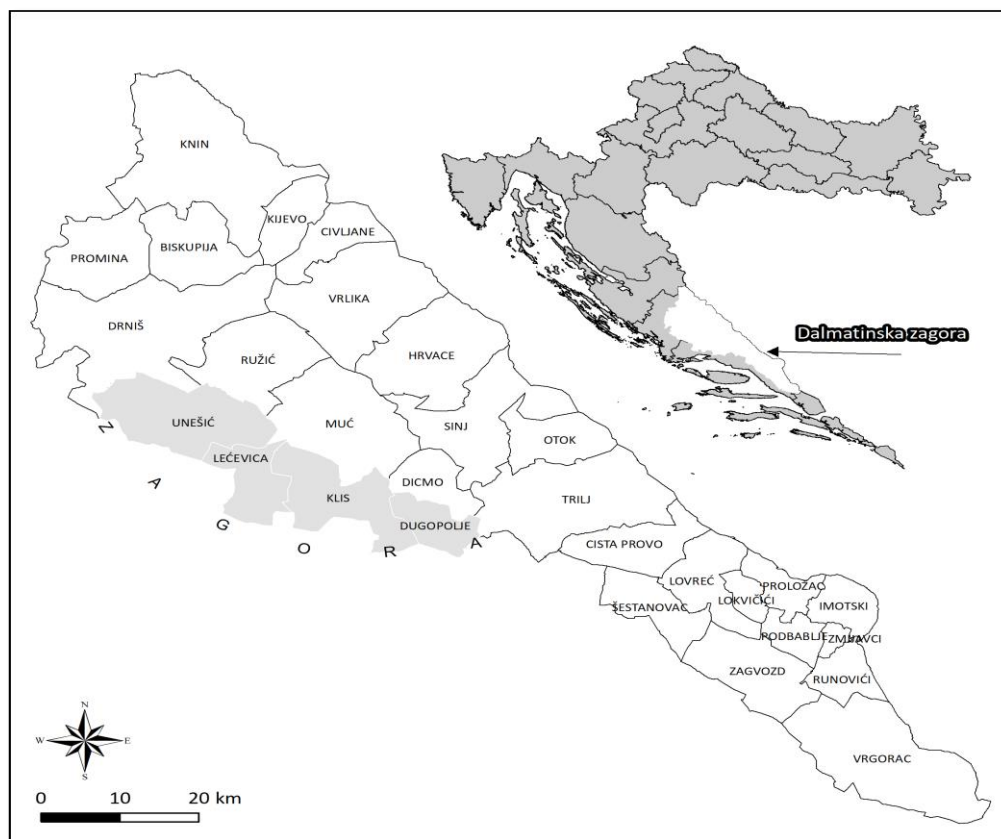
1. UVOD	1
1.1. Objekt istraživanja.....	2
1.2. Ciljevi istraživanja.....	3
1.3. Temeljne hipoteze	3
1.4. Metodologija istraživanja.....	3
1.5. Prethodna istraživanja	4
2. NASELJENOST SPLITSKO-KAŠTELANSKE ZAGORE OD 16. ST. DO 1971.	6
2.1. Prevlast Osmanlija na području Splitsko-kaštelanske zagore	6
2.2. Prostor Splitsko-kaštelanske zagore nakon istjerivanja Osmanlija.....	8
2.2.1. Migracijski tokovi naseljavanja do Požarevačkog mira 1718. godine.....	10
2.2.2. Prvi demografski pokazatelji za neka zagorska sela	11
2.2.3. Splitsko-kaštelanska zagora do pada francuske vlasti.....	12
2.2.4. Austrijska uprava od 1813. do prvog popisa stanovništva 1857. godine.....	13
2.3. Kretanje broja stanovnika od 1857. do 1910. godine.....	15
2.4. Kretanje broja stanovnika od 1910. do 1971. godine.....	20
3. DEMOGRAFSKE PROMJENE U SPLITSKO-KAŠTELANSKOJ ZAGORI OD 1971. DO 2011. GODINE.....	26
3.1. Kretanje broja stanovnika od 1971. do 2011.....	27
3.2. Prirodno kretanje stanovništva od 1971. do 2011.....	31
3.3. Migracijski saldo stanovništva od 1971. do 2011.....	35
3.4. Dobno-spolna struktura stanovništva od 1971. do 2011.....	41
3.4.1. Starenje stanovništva nakon Drugog svjetskog rata.....	45
3.5. Deagrarizacija nakon Drugoga svjetskog rata.....	49
4. ZAKLJUČAK	53
POPIS SLIKA	54

POPIS TABLICA.....	55
INTERNETSKI IZVORI	56
IZVORI	57
LITERATURA.....	57
SUMMARY	59

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada su demografska obilježja Splitsko-kaštelanske zagore. Ovo područje u zaobalju drugoga najvećeg grada Hrvatske je kroz povijest prošlo kroz jedan vrlo kompleksan razvoj u političkom i demografskom smislu, jer je uvijek bilo, a naročito u razdoblju osmanlijskih osvajanja, na razdiobi dviju država (Mletačka Republika i Osmanlijsko Carstvo) te različitih svijetova i kultura kao što je zapadni rimokatolički svijet s jedne, a pravoslavni i posebno islamski svijet s druge strane.

Za početak, potrebno je egzaktno odrediti i upoznati se s razlikama u određivanju i nazivlju pojedinih područja, a baš u svakodnevnom govoru može se često naići na takve greške. Jedna od njih, a koja se indirektno tiče i ovog rada, poistovjećuje prostor Dalmatinske zagore i Zagore. Međutim, Dalmatinska zagora zapravo označava skoro cijeli prostor kontinentalnog dijela Dalmacije od Knina na sjeveru do Vrgorca na jugu. S druge strane, Zagora je puno uži pojam od Dalmatinske zagore i označava zaobalno područje srednje Dalmacije te jednog dijela sjeverne Dalmacije (Slika 1). U regionalnogeografskom ramatranju prostora, Zagora se može smatrati jezgrom regije Dalmatinske zagore.

Slika 1 Područje Zagore unutar područja Dalmatinske zagore

Na temelju analize literature i potencijalnog područja istraživanja kojem je najveći dio svog opusa posvetio M. Matas, koji je analizirao prostor Dalmatinske zagore te ga obrazložio u više djela te pisanja B. Vukosava o ovom prostoru, za potrebe ovog diplomskog rada kao područje istraživanja izabran je prostor Splitsko-kaštelanske zagore koji označava zaleđe Splita i Kaštela prema najnovijoj uvjetno-homogenoj regionalizaciji Republike Hrvatske po D. Magašu iz 2013. godine. Iako je navedena regionalizacija ključ razlikovanja regija Republike Hrvatske prema fizičkim obilježjima, navedeni prostor se u velikoj većini poklapa s administrativnim granicama izabranog područja istraživanja.

1.1. Objekt istraživanja

Objekt istraživanja ovog diplomskog rada je stanovništvo Splitsko-kaštelanske zagore. Istraživani prostor obuhvaća pet općina s 41 naseljem (Slika 2). Analizirat će se četiri razdoblja: od 16. st. do prvoga modernog popisa stanovništva 1857. godine, od 1857. do 1910., od 1910. do 1971. te od 1971. do 2011. godine.

Slika 2 Splitsko-kaštelanska zagora

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a

1.2. Ciljevi istraživanja

Tri su temeljna cilja ovoga diplomskog rada. Prije svega, cilj je analizirati kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore prema dostupnim izvorima i popisima stanovništva od početka 16. stoljeća pa sve do posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine. Drugi cilj je u skladu s dostupnim podacima detaljnije analizirati odabrana demografska obilježja i strukture stanovništva od 1971. do 2011. godine (opće kretanje stanovništva, prirodno i mehaničko kretanje, dobno-spolni sastav, starost stanovništva, bavljenje poljoprivredom). Posljednji cilj je utvrditi uzroke i posljedice demografskih promjena u pojedinim razdobljima te ih povezati s političkim, gospodarskim, ekonomskim te socijalnim prilikama na ovome području.

1.3. Temeljne hipoteze

Na temelju objekta istraživanja te ciljeva istraživanja mogu se postaviti tri glavne hipoteze rada:

1. na kretanje broja stanovnika i na strukture stanovništva ključnu ulogu su imale političke i gospodarske promjene,
2. broj stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore opada nakon Drugoga svjetskog rata pod utjecajem deruralizacije i deagrarizacije,
3. osim depopulacije, prostor Splitsko-kaštelanske zagore karakterizira i intenzivno starenje stanovništva.

1.4. Metodologija istraživanja

Osnovne metode koje će se koristiti u izradi ovoga rada su analiza postojeće literature te primarnih i sekundarnih izvora demografskih podataka. Za obradu demografskih podataka koristit će se Microsoft Office Excel, a uz pomoć programa ArcGIS, odnosno aplikacije ArcMap izradit će se karte koje će pomoći u dodatnoj vizualizaciji te analizi određenih pojava i donošenju zaključaka.

1.5. Prethodna istraživanja

Bajić-Žarko (1988.) u svom radu predstavlja najstariju matičnu knjigu dijela Dalmatinske zagore 1679. - 1710. prvenstveno za područja Muća i Ogorja. Navedena matica obuhvaća vrlo kompleksno vrijeme završetka ratova između Mlečana i Osmanlija kad je granica između njih bila vrlo dinamična i često se pomicala pa su se tako neka područja nalazila čas pod mletačkom, čas pod osmanskom vlašću. Ovo je također i jedno od razdoblja doseljavanja stanovnika iz Bosne na ova područja.

Božić-Bužančić (1988.) u svom radu *Prilog poznavanju stanovništva i antroponima mučko-lečevičke zagore* piše o selima koja su prema „staroj“ kategorizaciji spadala pod Trogirsku zagoru. Opisuje početke dinamičnih kretanja stanovništva zbog naleta Osmanlija već od 15. i 16. stoljeća te na koji način je sukob Osmanlija s Mlečanima opustošio područje tzv. Trogirske zagore. Zemlja je bila pusta, stanovništvo raseljeno, a novi val doseljavanja je označio dolazak Morlaka (transhumantnih stočara iz Bosne) te kasnije noviji val doseljavanja stanovništva iz Bosne zajedno s tamošnjim franjevcima. U radu se također navode podatci o kvaliteti tla, broju obitelji i stanovnika općenito te prezimena po selima kroz 18. stoljeće.

Defilippis (2005.) u svom radu *Promjene u poljoprivredi i selu Dalmacije u posljednjih stotinjak godina* piše o važnosti poljoprivrede za prostor Dalmacije te o ključnim trenucima u razvoju ove djelatnosti na navedenom području. Prvo razdoblje je označavalo dominaciju poljoprivrede kao glavne gospodarske grane, drugo razdoblje je označavalo veliki pad udjela poljoprivrednog stanovništva te industrijalizacije zemlje te treće razdoblje u kojem dominiraju obiteljska gospodarstva.

Mrduljaš (2014.) u svom radu *Brojnost i vjerska pripadnost stanovništva otočnog, primorskog i zagoranskog dijela Dalmacije po popisu iz 1890. godine* također, kao i mnogi autori koji su pisali o ovoj tematici, govori o razlozima raseljavanja stanovništva zbog sukoba Osmanlija i Mlečana, ali u manjoj mjeri. Fokus ovog znanstvenog rada je ipak austro-ugarski popis stanovništva iz 1890. godine iz kojeg Mrduljaš izvodi podatke o broju stanovnika na prostoru cijele Dalmacije, o vjerskoj strukturi tadašnjeg stanovništva te uspoređuje primorski i otočni dio Dalmacije sa zagorskim.

Slukan-Altić (2000.) u svom članku *Povijest mletačkog katastra Dalmacije* piše o povijesti mletačkog katastra koji je nezaobilazan izvor za razumijevanje sveukupnih gospodarskih i političkih odnosa na tlu Dalmacije za vladavine Mletačke Republike. Zbog

svoje detaljnosti i relativno dobre sačuvanosti, mletački katastar je pogodan za proučavanje historijske demografije, geografije te gospodarske povijesti Dalmacije.

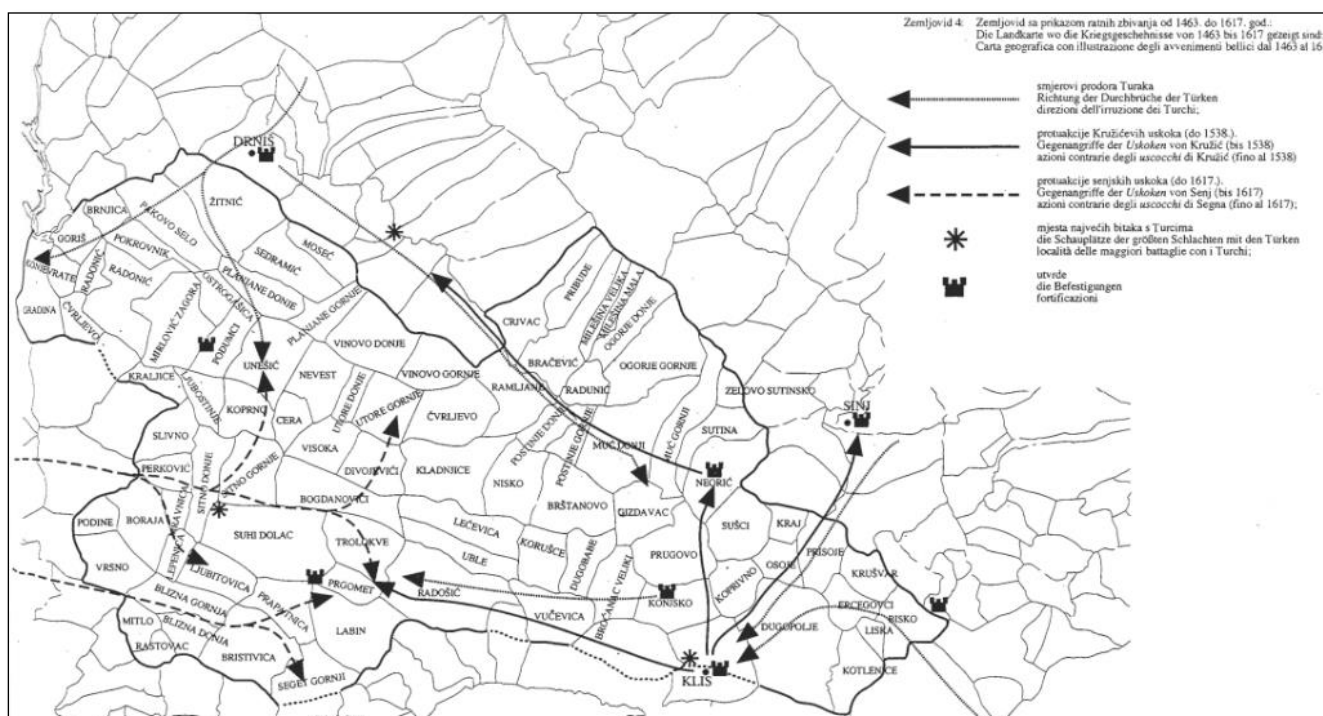
Vukosav (2011.) u znanstvenom članku *Geografsko ime Zagora i njegova pojavnost na područjima dalmatinskog zaleđa u odabranom novinskom mediju* analizira tadašnju percepciju termina Zagora. U Republici Hrvatskoj se koristi u kontekstu Hrvatskog zagorja i Dalmatinske zagore. Kroz članak je analizirana percepcija i pisanje o terminu Dalmatinske zagore/Zagore kroz dnevni list „Slobodna Dalmacija“.

Vukosav (2015.) u znanstvenom radu *Percepcija prostornog obuhvata Zagore u odabranim kartografskim izvorima* promatra na koji način percepcija i poimanje određenog prostora kroz oči stanovništva i stručnjaka utječe na formiranje neformalnih regija kao na primjeru Dalmatinske zagore te njenih manjih sastavnica. Takve regije, iako nisu sastavni dio upravno-teritorijalnog ustroja, postoje u svijesti stanovništva. Promatra se povijesni razvoj prostornog obuhvata Zagore kroz pojedine kartografske prikaze.

2. NASELJENOST SPLITSKO-KAŠTELANSKE ZAGORE OD 16. ST. DO 1971.

2.1. Prevlast Osmanlija na području Splitsko-kaštelanske zagore

Opasnost od Osmanlija za dijelove današnje Republike Hrvatske se osjećala već kroz 15. stoljeće. Osmanlije su u svom pohodu prema zapadu Europe pokucali na vrata i Hrvatskoj posebno nakon pada Bosne 1463. godine. Redom su padale utvrde u Bosni koje su bile zadnja linija obrane današnjeg teritorija Hrvatske. Jedna od prijelomnih točaka hrvatske povijesti je bitka na Krbavskom polju. Ona se odvila 1493. godine između hrvatske feudalne vojske te osmanlijskih trupa. Veliki poraz koji je hrvatska vojska doživjela u tome okršaju, označio je početak događaja te političkih i teritorijalnih promjena koja su utjecala, između ostalih, i na područje Splitsko-kaštelanske zagore (Slika 3) (Mijatović, 2005).

Slika 3 Ratna zbivanja na dijelu Dalmatinske zagore od 1463. do 1617. godine

Izvor: Kužić (1997)

Strateški najznačajnija točka ovog prostora, svakako je bila tvrđava Klis oko koje su se vodile mnogobrojne bitke zbog njene geopolitičke važnosti. Konačan pad Klisa dogodio se 1537. godine kada su Osmanlije uspjele zauzeti tvrđavu, a veliki korak u kontroli područja oko Klisa, ali i onoga sjevernije u današnjoj okolici Muća, učinili su osvajanjem Neorića godinu dana kasnije. Pad Klisa i Neorića je doveo do prekretnice, jer su tim činom Osmanlije

zavladale cijelim područjem Zagore. U razdoblju od 1537. do 1540. godine, za vrijeme jednog od brojnih ratova između Mletaka i Osmanlija, veliki dio stanovništva Zagore se iselio u primorske krajeve, dok su oni malobrojni koji su ostali u svojim naseljima ipak se premještali u sigurnije brdske predjele kako bi izbjegli eventualne nove sukobe. Obnova cjelokupnog opustošenog prostora Zagore ipak nije bila u interesu Osmanlijama, ali ono što su bili spremni sačuvati su bila malobrojna, pojedina plodna područja koja nisu htjeli zanemariti. Starosjedioci su pozivani na povratak na svoja ognjišta da obrađuju zemlju, ali naravno uz davanja harača i drugih dažbina tadašnjoj osmanlijskoj državi. Međutim, skromni izvori iz tog vremena govore o slabom odazivu starog stanovništva na takav poziv te se spominju prve značajne migracije za to vrijeme (Tadin, 1980).

Kroz cijeli period osmanlijske dominacije nad zagorskim prostorom koje je trajalo od 1538. do 1669. godine, vlasti nisu izgradile čvrstu i stabilnu organizaciju prostora. Stanovništvo Zagore se konstantno nalazilo u nezavidnoj situaciji dvovlašća između Mletaka i Osmanlija koje im nije pružilo baš nikakvu sigurnost i stabilnost. Povremeno su osmanlijske vlasti motivirale stanovnike Zagore na izbjegavanje davanja vlasnicima zemljišta iz primorskih gradova na kojima su obitavali, a često su poduzimane i radnje u suprotnom smjeru. Djelovanje mletačke i osmanlijske vlasti prema stanovnicima Zagore, za koje nisu pretjerano marili, uvelike je ovisio o političkim i vojnim prilikama u širim razmjerima (Matas, 1993, prema Omašić, 1971).

Nakon što su Osmanlije u potpunosti zagospodarile prostorom Zagore provedeni su i prvi popisi stanovništva i naselja, koji su prvenstveno izrađivani u ekonomske svrhe, tj. poradi utvrđivanja izvora državnih prihoda. Prvi popisi su provedeni 1528. te 1550. godine od strane posebne državne komisije. Podaci su se unosili u posebne popisne knjige koje su se zvale *defteri* te u katastarske knjige (*tahrir deftere*). Navedene knjige su sadržavale podatke o broju sela u zagorskom prostoru, broju domaćinstava, o različitim porezima kojemu je stanovništvo bilo podložno te općenito o gospodarskim i demografskim prilikama u tim razdobljima. Pošto su ovo prvi i najstariji popisi stanovništva Zagore, nažalost očekivano većina podataka je oskudna, dobar dio nije sačuvan, a dio još nije ni proučen. Tako se unutar područja Splitsko-kaštelanske zagore iz popisa 1550. godine spominju neka naselja koja su opstala do danas, dok neka nisu uspješno locirana (Kužić, 1997).

Još intenzivnije promjene za prostor Zagore dogodile su se kroz burno 17. stoljeće. Nakon brojnih borbi i ratova, zagorski prostor se oslobodio osmanlijske vlasti te pao pod

mletačku vlast. Sedamnaesto stoljeće je bilo razdoblje mnogobrojnih većih i manjih migracija na području Zagore i okolice pa se tako u mletačkim spisima spominje veliki broj doseljenika iz susjednih dalmatinskih, ali također i udaljenijih bosanskih i hercegovačkih područja. Mlečani su se, ne cijeneći stanovništvo Zagore, uvijek prema njima odnosili isključivo ovisno o svojim interesima i širim vojno-političkim poduhvatima, ne mareći za potrebe lokalnog stanovništva. Jedan od značajnijih događaja koji vrlo dobro opisuje odnos Mlečana prema Zagori je pogodba Mletaka s poglavarima zagorskih sela koja je sklopljena početkom Kandijskog rata koji je trajao od 1645. do 1669. godine. Prema tom dogovoru, poglavari sela su se obvezali sa svojim pukom pridružiti vojsci u borbi protiv Osmanlija, razoriti svoja sela i spaliti kuće. Zauzvrat im je obećana zaštita i održavanje od strane mletačke vlasti. Smatra se da je tom prilikom iz sedamdesetak zagorskih sela prema primorju iselilo oko deset tisuća ljudi (Matas, 1993).

Kandijski rat je nakon 24 godine završio mirovnim ugovorom. Venecija je izgubila Kretu (Kandiju) zbog koje je i započeo rat, ali je dobila vrlo važnu utvrdu Klis. Mletačka politika naspram zagorskog stanovništva je bila blagonaklona u smislu dozvole, čak i osmanlijskim podanicima, za povratak na svoje stare posjede i utvrde koji su sada bili u sastavu Mletačke Republike, međutim i dalje nisu pokazivali interes za obnovu prostora koji je nastradao u svim prijašnjim sukobima, kako gospodarski, tako i demografski. Granična linija koja je nazvana linijom „Nani“ po mletačkom povjereniku, utvrdila se 1671. godine povodom dogovora između Mletaka i Osmanlija te predstavlja prvu, pravu granicu između ove dvije države, također poznatu i kao granicu stare stečevine (*Linea di Confin dell Vecchio Acquistato*) (Matas, 1993, prema Omašić, 1971).

2.2. Prostor Splitsko-kaštelanske zagore nakon istjerivanja Osmanlija

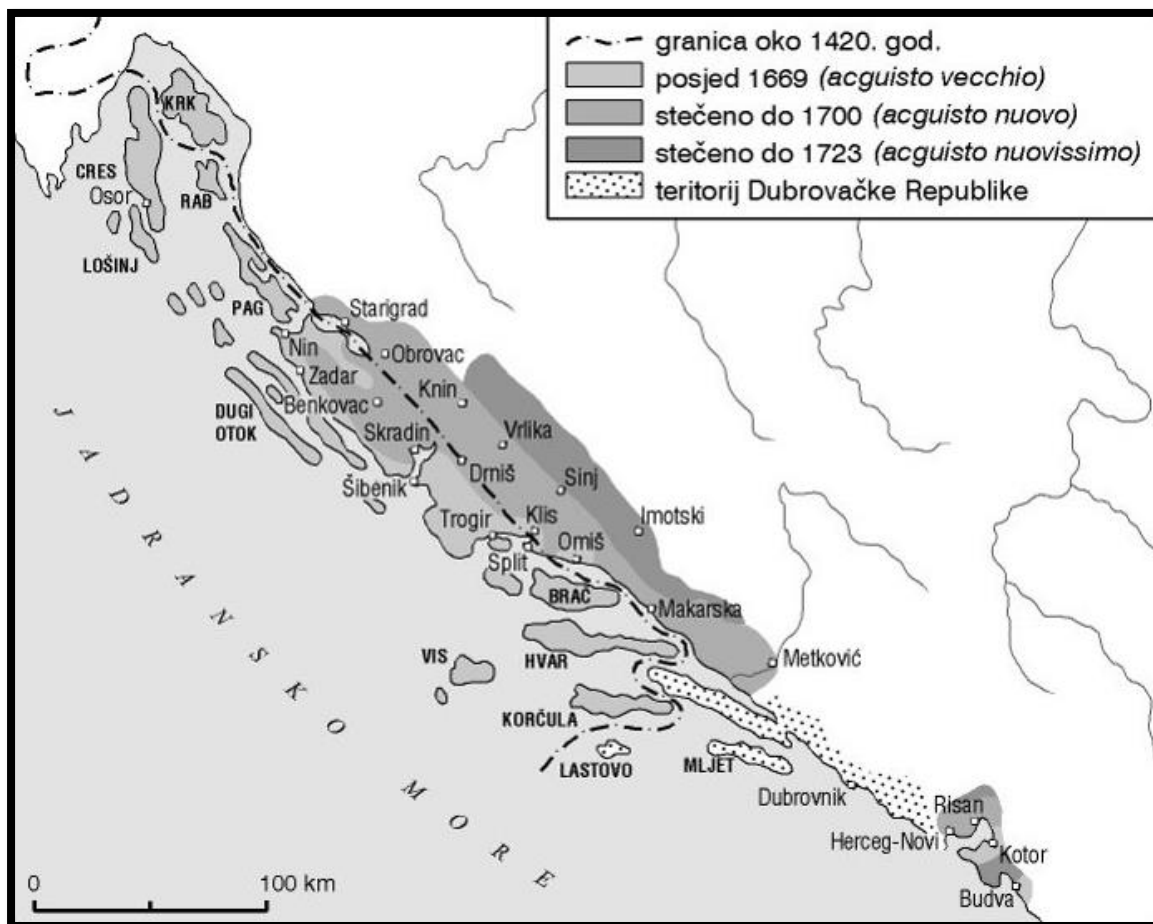
Nakon mukotrpnog Kandijskog rata te utvrđivanja granice stare stečevine planuo je novi rat, sada između Habsburške Monarhije i Osmanlija, dok su se Mleci priključili na stranu Austrije, tj. Svete lige 1684. godine s usputnim ciljem da prošire svoje posjede u Dalmaciji te osvoje Dubrovačku Republiku. Početak Morejskog rata je označio i kraj osmanlijske vladavine u Dalmaciji te će do prvog popisa stanovništva 1857. godine Splitsko-kaštelanska zagora okusiti vladavinu triju država.

Za vrijeme Morejskog rata je oslobođen Sinj, a dvije godine kasnije Vrlika i Knin. Prema odredbama mira iz Srijemskih Karlovaca cijela Zagora je sve do linije Knin – Vrlika –

Sinj - Gabela (*Linea Grimani*) ušla u sastav Mletačke Republike pod nazivom nove stečevine (*Acquisto nuovo*). Ono što je obilježilo početak 18. stoljeća možda je izgledalo kao slučajna posljedica, ali migracijski pokreti hrvatskog stanovništva iz zapadne i središnje Bosne prema Zagori su, između ostalog, bili posljedica vojne akcije Eugena Savojskog koji je sa svojom vojskom upao na prostor Bosanskog ejaleta te čak nakratko osvojio Sarajevo. Svrha ove akcije je bila zadavanje gospodarskog udarca Osmanlijskom Carstvu te omogućavanje izvlačenja stanovništva, velikom većinom Hrvata katolika, koji tom prilikom napuštaju Bosnu (Magaš, 2013).

Venecijansko osvajanje tvrđave Sinj se podudarilo s ispražnjenim područjem kako Sinjske, tako i Mučke krajine iz kojih je stanovništvo odselilo na obalu, otoke ili čak u Italiju, dok se mali broj islamiziranog stanovništva povukao s Osmanlijama put Bosne. Pošto je prošlo vrijeme osmanske dominacije, Venecija se napokon morala aktivirati po pitanju naseljavanja praznog područja, ali to se uglavnom događalo spontano dolaskom hrvatskog stanovništva iz Bosne (URL 1).

Nakon prva dva veća rata između Venecije i Osmanlija u ovom kratkom razdoblju od pedesetak godina, uslijedio je i treći (Drugi morejski ili Mali rat) koji je trajao od 1714. do 1718. godine, koji je okončan Požarevačkim mirom 1718. godine, a tim činom su i okončani mletačko-turski sukobi. Mletački posjedi u Dalmaciji su se proširili prema sjeveru na Imotski i dolinu rijeke Cetine te je nova granica, tzv. granica najnovije stečevine (*Acquisto nuovissimo*) slijedila greben planina Dinare i Kamešnice što zapravo označava u najvećoj mjeri označava i današnju granicu između Republike Hrvatske te Bosne i Hercegovine (Slika 4) (URL 2).

Slika 4 Mletačko širenje granica u Dalmaciji za vrijeme ratova s Osmanlijama

Izvor: URL 2

2.2.1. Migracijski tokovi naseljavanja do Požarevačkog mira 1718. godine

Što se tiče teritorija zapadne Bosne iz kojeg je stanovništvo naseljavalo zagorska sela, došlo je do značajnih demografskih promjena. Katoličko stanovništvo je, prvenstveno zbog vjerske solidarnosti, pružilo potporu austrijskoj vojsci u prodoru prema Sarajevu. Međutim, nakon povlačenja austrijske vojske među stanovništvom je zavladao osjećaj straha od odmazde, što je također bio jedan od razloga velike seobe prema zapadu. Veliku ulogu su u toj selidbi naravno imali franjevci, a iza njih su ostala očuvana samo tri franjevačka samostana, 26 svećenika i, smatra se, jedva 17 000 katolika na prostoru Bosne (Mutapčić, 2013, prema Mijić, 2001).

Naseljavanja cijele Zagore, pa tako i Splitsko-kaštelanske, su započela još za vrijeme Morejskog rata, a nastavila su se i početkom 18. stoljeća. Ratni porazi osmanlijske države su

potaknuli vrlo snažne seobe katoličkog stanovništva iz bosanskih i hercegovačkih područja prema oslobođenim teritorijima od Turaka, tj. na prostor Zagore. Prema pisanju generalnog providura Valiera do kraja 1685. godine iz osmanlijskih krajeva je doselilo oko 25 000 ljudi, a po nekim procjenama i 30 000 ljudi do kraja stoljeća (Matas, 1993, prema Bogović, 1982).

Kod selidbe stanovništva na mletački teritorij nove stečevine posebnu su ulogu imali franjevci iz ramskog samostana sv. Petra. Prema pisanju fra Pavla Vučkovića i izvještaju generala Cornara samo tijekom 1686. godine su ramski franjevci pomogli preseliti oko pet tisuća ljudi i naseliti brojna zagorska mjesta za čije se današnje stanovnike smatra da zapravo i potječu s prostora Rame i Livna. Iseljavanja stanovništva s već spomenutih bosanskih područja su se događala i u ranijim razdobljima za vrijeme većih bitaka između Venecije i Osmanlija, međutim nikad u ovoliko velikom broju (Matas, 1993).

2.2.2. Prvi demografski pokazatelji za neka zagorska sela

Nakon priključivanja novih posjeda Mletačkoj Republici izdana je naredba o izradi katastra što je za ono vrijeme predstavljalo veliki posao te su podaci bili vrlo precizni. Većina novih stečevina je pripala trogirskom kotaru koji je bio podijeljen u katastarske općine. Za demografske i gospodarske analize od posebnog je značaja prikaz po općinama unutar kojeg su zapisana imena i prezimena nositelja domaćinstava. Međutim, detaljnije demografske analize ipak nisu moguće, jer su neki listovi izbljedili i nije moguće precizno čitanje svih podataka. Unatoč problemima s podacima, ipak je moguće izvući neke zanimljivosti. Kroz podatke o broju stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore, vidljivo je da početkom 18. st. još uvijek nisu postojala, ili u tom trenutku nisu bila popisana, sva naselja ovog prostora koja su poznata danas. Broj stanovnika je poznat za samo 17 naselja, za razliku od današnjih 41. Pojedina naselja koja su danas zasebna, a susjedna su, tada su bila spojena u jedno naselje, kao primjerice Crivac i Pribude te Donje i Gornje Ogorje u Ogorje. Ukupno je na ovom prostoru obitavao 3 221 stanovnik, a broj stanovnika po naseljima je varirao od 75 do 409 stanovnika. Po većem broju stanovnika su se isticala pojedina naselja iz današnje Općine Muć te naselja Lećevica i Brštanovo. Najmanje stanovnika je imalo naselje Radunić, koje i danas predstavlja jedno od naselja s najmanjim brojem stanovnika na ovom prostoru (Tablica 1).

Tablica 1 Broj stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore početkom 18. st.

Naselje	Broj stanovnika
Bračević	234
Brštanovo	247
Broćanac	82
Crivac/Pribude ¹	409
Divojevići	134
Dugobabe	99
Kladnjice	170
Korušce	206
Lećevica	351
Nisko	182
Ogorje ²	203
Prugovo	144
Radošić	272
Radunić	75
Ramljane	204
Vučevica	209
Ukupno	3 221

Izvor: Matas, 1993.

¹Crivac i Pribude su danas dva zasebna sela.

²Danas postoji Donje i Gornje Ogorje.

2.2.3. Splitsko-kaštelanska zagora do pada francuske vlasti

Kao što je već opisano, 17. stoljeće je za prostor Zagore bilo jako burno, s mnogo prevrata i nemira, dok je 18. stoljeće označilo kojekakvu stabilnost, barem do zadnjih nekoliko godina stoljeća. Konačnom uspostavom čvrste granice između Mletačke Republike i Osmanlijskog carstva, prostor Zagore se stabilizirao u migracijskom smislu. Životni uvjeti naravno još uvijek nisu bili na razini, ali je barem bila prisutna sigurnost, kakve prije nije bilo, od međusobnih bitki koje su se najčešće odvijale na ovom području. Nakon još jednog sukoba Austrije i Osmanlija, Beogradskim mirovnim ugovorom iz 1739. godine je još jednom

konačno potvrđena, tada već ustaljena, granica između mletačkih i osmanlijskih posjeda na Dinari i Kamešnici te su kroz Zagoru polako obnavljana katolička središta (Magaš, 2013).

Godine 1797. je došlo do konačne propasti Mletačke Republike te je zapravo cijeli prostor Dalmacije pao pod austrijsku upravu što nije bilo dugog vijeka. Već 1806. godine u svjetlu nove geopolitičke situacije u Europi, Francuzi su na čelu s Napoleonom zauzeli Dalmaciju te pokrenuli neke promjene na koje stanovništvo, posebno u Zagori, nije najbolje reagiralo. Francuska je, kao i prva austrijska uprava, bila kratkog vijeka, odnosno samo sedam godina kada dolazi do druge austrijske uprave koju je narod dočekaao s oduševljenjem, a koja će potrajati sve do kraja Prvoga svjetskog rata (Oršolić, 2002).

2.2.4. Austrijska uprava od 1813. do prvog popisa stanovništva 1857. godine

Što se tiče stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore, austrijska vlast je, unatoč rijetkim, povremenim pomoćima, nastavila praksu mletačke, osmanlijske i francuske vlasti, ne mareći previše za ovo područje gdje su dominirala sela i poljodjeljsko i stočarsko stanovništvo. Nakon što su prošla vremena bitaka i ratova te konstantnog pomicanja granica, problem koji prije nije bio u fokusu, sad je izronio na površinu. Stanovnici Zagore su najveći problem imali u širenjima bolesti poput kuge i kolere i u gladi. Često se kroz 19. stoljeće događalo da nastupe žestoke zime ili duge suše, a posljedično na njih i velika glad čiji su razmjeri bili strašni te unatoč povremenim pomoćima austrijske vlasti te bogatijih obitelji iz primorskih gradova, nije bilo pomoći za siromašne stanovnike koji bi skapavali od gladi. „Novine su o tome opširno izvješćivale, pa je tamo bila upućena i komisija iz Trogira. Ona je ustvrdila kako je neimaština tolika da su ljudi bili prisiljeni jesti osušene smričke i neke nezdrave trave. Posvuda su viđali djecu upalih očiju i mlohavih mišića koja su im upućivala žalosne osmijehe.“ (Kužić, 1997: 275).

Dosta podataka o selima u Zagori je prikupljeno iz austrijskog katastra koji je izrađivan između 1823. i 1838. godine. Ekonomski opisi su sadržavali informacije o smještaju pojedinog naselja, osobinama tla, klimatskim prilikama, broju blaga, ukupnim obradivim i neobradivim površinama te naravno što je najbitnije, o broju stanovnika i obitelji. Nakon podataka s početka 18. st., podaci iz 1838. godine pokazuju broj stanovnika za više naselja, i to za njih 25, umjesto za 17. U razmaku od skoro 150 godina, broj stanovnika ovog prostora se povećao za skoro tri puta. Tada se već mogu primijetiti neki veći centri ovog prostora, koji su se isticali po broju stanovnika, a i danas dominiraju tim brojem, npr. Donji Muć, Neorić,

Prugovo. Najmanji broj stanovnika je zabilježen u naseljima Donje Postinje i Dugobabe, koji također i danas ne bilježe veliki broj stanovnika između naselja ovog prostora (Tablica 2) (Kužić, 1997).

Tablica 2 Broj stanovnika u naseljima Splitsko-kaštelanske zagore iz austrijskog katastra 1838. godine

Naselje	Broj stanovnika
Bračević	304
Brštanovo	324
Crivac	380
Divojevići	207
Donje Ogorje	324
Donje Postinje	172
Donji Muć	811
Dugobabe	149
Gizdovac	229
Gornje Ogorje	369
Gornji Muć	371
Kladnjice	485
Korušce	298
Lečevica	619
Milešina	260
Neorić	497
Nisko	253
Pribude	278
Prugovo	524
Radošić	616
Ramljane	374
Sutina	241
Veliki Broćanac	404
Vučevica	250
Ukupno	8739

Izvor: Kužić, 1997.

2.3. Kretanje broja stanovnika od 1857. do 1910. godine

Prekretnica u povijesti demografije na ovim prostorima je zasigurno prvi moderan popis stanovništva Habsburške Monarhije iz 1857. godine. Ono što je manje poznato je da je on zapravo nadogradnja na puno manje poznati popis stanovništva iz 1851. godine koji je poslužio kao temelj za prvi moderan popis 1857. Zbog mnogih manjkavosti u administrativnom, političkom te gospodarskom smislu, podaci iz 1851. godine se ne smatraju pouzdanima. Jedva od glavnih razlika između dva navedena popisa je mogućnost izjašnjavanja o narodnosti u ranijem popisu. Tadašnje vlasti su to dozvoljavale u strahu od još uvijek svježih događaja „Proljeća naroda“ koja su se događala tri godine ranije. Međutim, podaci o narodnosti se moraju uzeti s velikom rezervom jer su se nerijetko miješali pojmovi narodnosti i regionalne pripadnosti, npr. Dalmatinac. Tehnički uvjeti za provođenje prvog modernog popisa stanovništva su svakako bili mnogo povoljniji u odnosu na 1851. godinu. U duhu neoapsolutističke vlasti i stvaranja jake centralističke države, vlasti su čvrsto odlučile provesti popis stanovništva, ali i svakako izostaviti mogućnost izjašnjavanja o narodnosti. Popis iz 1857. godine je kao važan izvor za demografska istraživanja zadovoljio četiri uvjeta: trenutačnost, individualnost, sveobuhvatnost te periodičnost. Popisni rezultati su provedeni u „kritičnom trenutku“, u ponoć, 31. listopada 1857., popisano je 38 milijuna stanovnika tadašnje monarhije te je uz manje promjene proveden svakih idućih 10 godina (Tablica 3) (Vranješ-Šoljan, 2008).

Tablica 3 Kretanje broja stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore od 1857. do 1910. godine

Naselja/općine	Broj stanovnika					
	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
Ercegovci	191	199	196	230	262	262
Kraj	156	408	367	444	489	244
Krušvar	548	597	553	667	762	744
Osoje	261	/ ¹	125	64	135	322
Prisoje	413	475	506	619	456	738
Sičane	488	490	486	487	508	479
Sušci	432	546	511	555	628	733
Općina Diemo	2 489	2 715	2 744	3 066	3 240	3 522
Dugopolje	1 366	1 445	1 596	1 688	1 889	2 127
Koprivno	224	253	264	276	292	310
Kotlenice	247	279	255	268	296	385
Liska	/ ²	/ ²	53	65	106	130

Naselja/općine	Broj stanovnika					
	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
Općina Dugopolje	1 837	1 977	2 168	2 297	2 583	2 952
Brštanovo	401	444	466	532	640	629
Dugobabe	163	193	204	204	254	324
Klis	1 082	1 196	1 248	1 442	1 704	2 018
Konjsko	348	291	360	426	453	474
Korušće	347	406	380	448	496	459
Nisko	270	314	312	342	393	412
Prugovo	575	596	638	710	799	816
Veliki Bročanac	374	471	414	447	487	558
Vučevica	330	355	370	388	442	538
Općina Klis	3 890	4 266	4 392	4 939	5 668	6 228
Divojevići	205	210	220	256	252	259
Kladnjice	496	553	623	656	701	719
Lečevica	637	725	785	885	933	1 047
Radošić	693	764	780	808	907	1 041
Općina Lečevica	2 031	2 252	2 408	2 605	2 793	3 066
Bračević	537	502	507	521	578	742
Crivac	438	439	487	495	592	590
Donje Ogorje	361	502	328	362	423	472
Donje Postinje	289	261	266	254	265	319
Donji Muć	793	638	768	858	918	965
Gizdovac	263	250	250	261	303	336
Gornje Ogorje	579	516	512	605	718	775
Gornje Postinje	206	205	188	197	217	237
Gornji Muć	355	572	614	718	759	854
Mala Milešina	³	³	³	³	³	153
Neorić	587	623	667	703	731	837
Pribude	227	279	284	319	354	339
Radunić	⁴	⁴	174	193	215	238
Ramljane	452	461	483	454	533	548
Sutina	247	439	260	276	299	297
Velika Milešina	284	312	317	323	355	233
Zelovo	184	⁵	95	102	113	113
Općina Muć	5 802	5 999	6 200	6 641	7 373	8 048
Split.-kašt. zagora	16 049	17 209	17 912	19 548	21 657	23 816

Izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku

¹U 1869. podaci su sadržani u naselju Kraj.

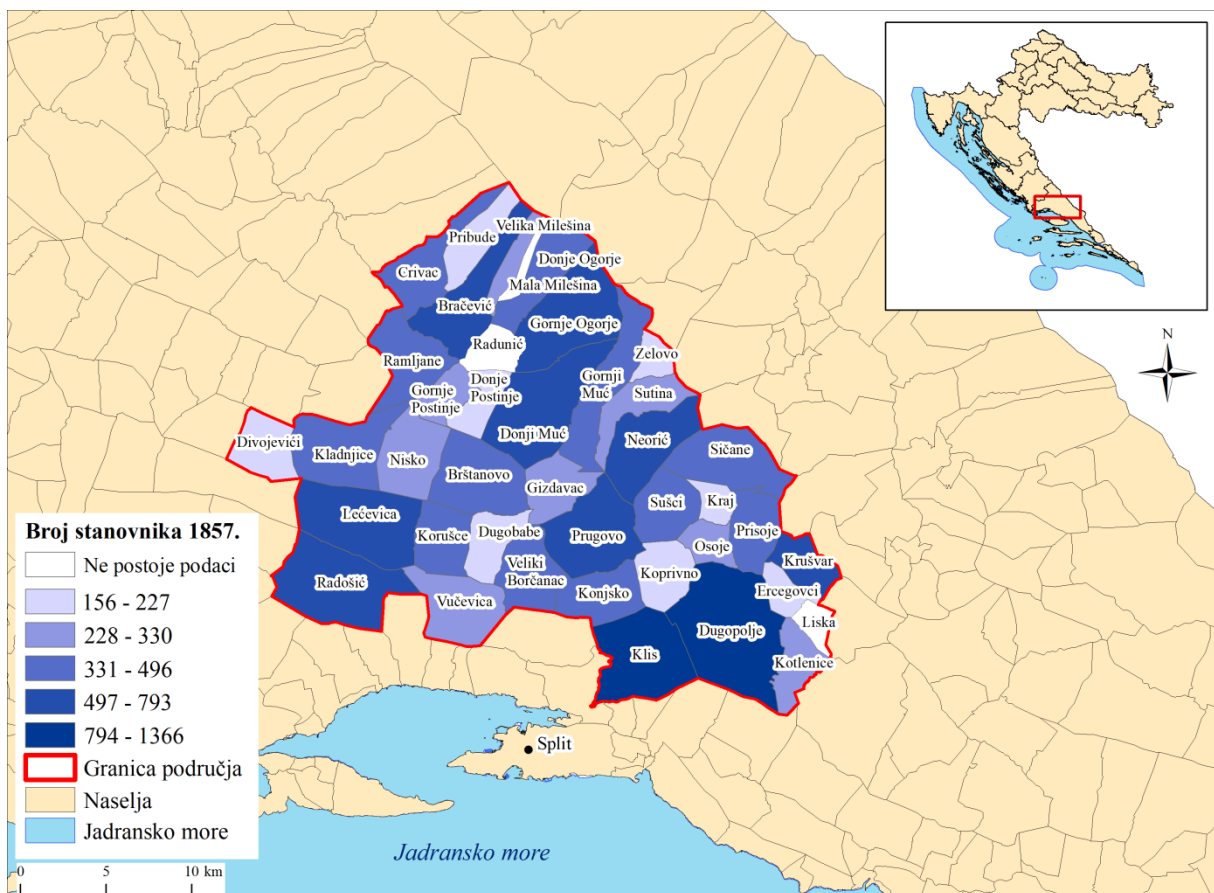
²U 1857. i 1869. podaci su sadržani u naselju Kotlenice.

³Naselja pod imenom Mala Milešina i Velika Milešina iskazuju se od 1910. Do 1900. iskazivano je naselje pod imenom Milešine. Za to bivše naselje podaci su sadržani u naselju Velika Milešina.

⁴U 1857. i 1869. podaci su sadržani u naselju Donje Ogorje.

⁵U 1869. podaci su sadržani u naselju Sutina.

U razdoblju od prvog popisa stanovništva 1857. godine do popisa stanovništva 1910. godine broj stanovnika u prostoru Splitsko-kaštelanske zagore je konstantno rastao iz popisa u popis. Između 1857. i 1869. broj stanovnika je porastao za 7,23 %, između 1869. i 1880. za 4,06 %, između 1880. i 1890. za 9,13 %, između 1890. i 1900. za 10,79 % te između 1900. i 1910. za 9,97 %. Najmanje stanovništva je na ovom području bilo 1857. godine i to 16 049 stanovnika (Slika 5), a najveći broj stanovnika je bio popisan 1910. godine i to njih 23 816, što je označavalo povećanje broja stanovnika za 48,4 % u odnosu na prvu godinu popisa iz ovog razdoblja.

Slika 5 Veličina naselja Splitsko-kaštelanske zagore 1857. godine

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

Između prvih šest popisa stanovništva, jedan od značajnijih je popis iz 1890. godine. Bitna značajka ovog popisa je povezanost migracija u Dalmaciji s kretanjem broja stanovnika. Nakon početka 18. stoljeća i konačne stabilizacije političke situacije kako u Zagori, tako i cijeloj Dalmaciji, koja je dovela do stabiliziranja naselja i porasta broja stanovnika, kraj 19.

stoljeća je ponovno označio povećan broj iseljavanja zbog propasti dalmatinskog vinogradarstva. U početku se to osjetilo na području otoka i obalnog pojasa, a prostor Zagore će ova pojava obuhvatiti nešto kasnije (Mrduljaš, 2014).

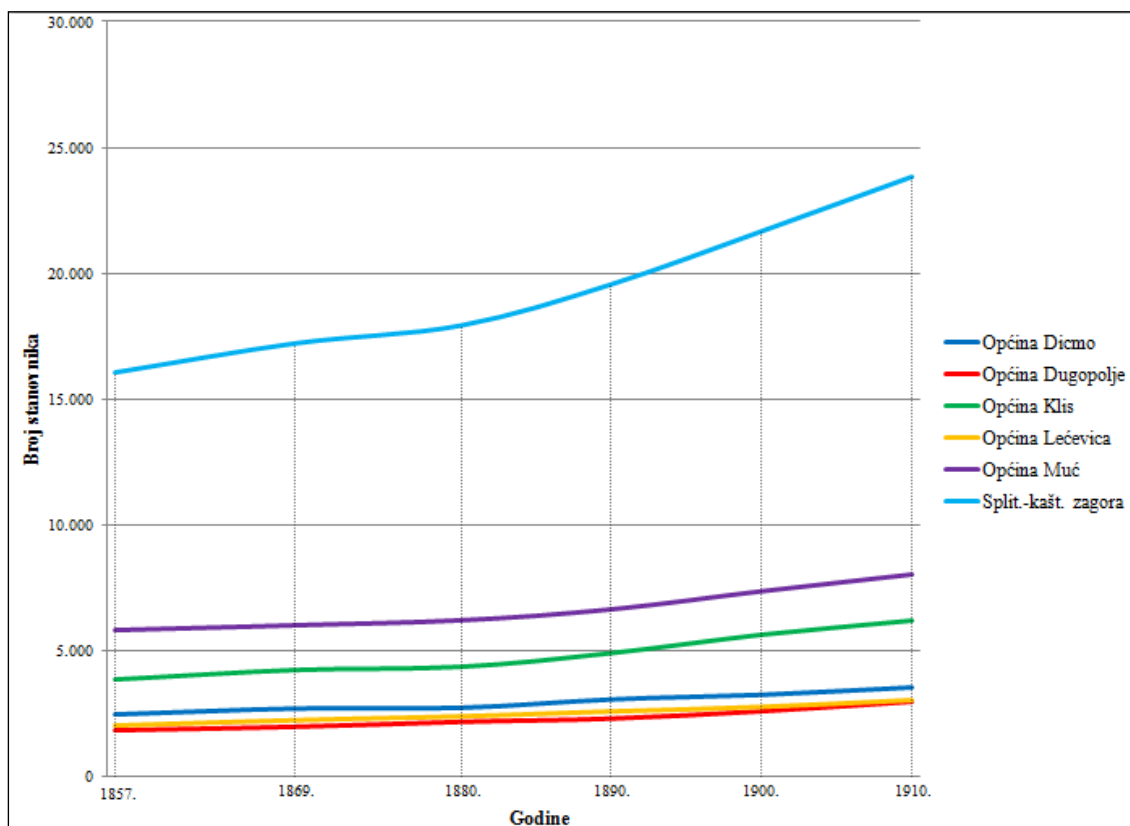
Broj stanovnika Općine Dicmo u Splitsko-kaštelanskoj zagori je u navedenom razdoblju rastao od 2 489 do 3 522 stanovnika. Općina se sastoji od sedam naselja, a u već spomenutom razdoblju od 1857. do 1910. godine prije Prvog svjetskog rata nijedno naselje nije imalo više od 800 stanovnika, a najviše stanovnika je kroz sve popise imalo naselje Krušvar. Možda najzanimljiviji podatak je o višestruko većem broju stanovnika kroz sve popise stanovništva naselja Prisoje, u odnosu na naselje Osoje. Ojkonimi upućuju da su u ovom slučaju reljefne značajke vjerojatno odigrale ključnu ulogu u nastanjivanju stanovništva. Naime, naselja se nalaze jedno nasuprot drugoga preko puta Dicmanskog polja, no Osoje se nalazi na osojnoj, sjevernoj strani brda Grubuša, dok se Prisoje nalazi na prisojnim, južnim padinama brda Gradina. Također je bitno napomenuti izostanak podataka za naselje Osoje u 1869. godini. To se dogodilo zbog pripajanja naselju Kraj u toj popisnoj godini.

Kretanje broja stanovnika Općine Dugopolje pokazuje stalan porast od 1 837 do 2 952 stanovnika te se sastoji od svega četiri naselja, od kojih se kao središte općine posebno ističe istoimeno naselje Dugopolje koje u nijednom trenutku nije imalo manje od 1 300 stanovnika, a sve do Prvog svjetskog rata je bilježilo konstantan porast pa je tako 1910. godine došlo do brojke od čak 2 127 stanovnika. Podataka za naselje Liska za prva dva popisa nema jer su isti sadržani u naselju Kotlenice. Ostala tri naselja su kroz već spomenutih šest popisa bilježila otprilike istu brojku, uz manje, blage poraste.

Općina Klis se sastoji od devet naselja, između kojih se posebno ističe, kao i u primjeru Općine Dugopolje, jedan veći centar, a to je istoimeno naselje Klis. Velika većina naselja Općine Klis u navedenom razdoblju od 53 godine bilježi konstantni, blagi porast broja stanovnika. Naselje Klis se ističe sa više od 2 000 stanovnika u zadnjoj popisnoj godini ovog razdoblja.

Za razliku od nekih prethodnih, ova općina se ne ističe po nekom izrazitom središtu, već dominiraju dva naselja, a to su Lečevica i Radošić koji svoj maksimum u ovom razdoblju dostižu 1910. godine s oko 1 050 stanovnika. Slijede Kladnjice s nešto više od 700 stanovnika, a uvjerljivo najmanje je imalo naselje Divojevići s 259 stanovnika.

Općina s najviše naselja u svome sastavu, i to njih sedamnaest, je Općina Muć. Zbog lakšeg shvaćanja podataka o kretanju broja stanovnika, potrebno je sagledati naselja ove općine u dva dijela, tj. njen nizinski te brdski dio. Općenito više stanovnika broji nizinski dio Općine Muć koji se nalazi na plodnim poljima te uz jednu od glavnih prometnica ovog prostora. Naselje s najviše stanovnika je bilo Donji Muć sa skoro 1 000 stanovnika. Većina naselja ove općine je bilježila rast broja stanovnika, a podaci za naselje Zelovo iz 1869. godine su sadržani u naselju Sutina. Što se tiče brdskog dijela Općine Muć, ta naselja su općenito imala manji broj stanovnika, nego nizinski dio. Isticala su se naselja Gornje Ogorje te Bračević. Zanimljiv je slučaj naselja Mala Milešina koje se u popisima stanovništva prvi put spominje tek 1910. godine sa 155 stanovnika. U ovom slučaju se radi o odvajanju Male Milešine iz tadašnjeg naselja Milešine te su se na taj način formirala dva naselja, Velika i Mala Milešina. Velika Milešina u prethodnom međupopisnom razdoblju bilježi pad broja stanovnika za otprilike onaj broj koji ima „novo“ naselje Mala Milešina. Podaci o broju stanovnika za naselje Radunić iz 1857. i 1869. godine su sadržani u naselju Donje Ogorje (Slika 6).

Slika 6 Kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1857. - 1910.

Izvor: Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

2.4. Kretanje broja stanovnika od 1910. do 1971. godine

Kao što je već spomenuto, novi val iseljavanja Zagoru nije zahvatio kao i obalni pojas krajem 19. stoljeća. Naselja Splitsko-kaštelanske, kao i cijele Zagore, su bilježila rast broja stanovnika sve do 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća nakon čega je broj stanovnika po naseljima u padu s pojedinim iznimkama. Većina naselja Splitsko-kaštelanske zagore je dosegla svoj vrhunac po broju stanovnika na popisu 1931. godine (21 naselje od ukupno 41), dok je ostatak naselja raspoređen relativno ravnomjerno po ostalim popisima (Tablica 4).

Tablica 4 Kretanje broja stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore od 1910. do 1971. godine

Naselja/općine	Broj stanovnika						
	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.
Ercegovci	262	295	315	245	280	297	287
Kraj	244	480	598	234	242	290	323
Krušvar	744	769	832	793	822	841	750
Osoje	322	0 ¹	0 ¹	364	374	457	413
Prisoje	738	759	720	734	763	752	746
Sičane	479	612	568	647	705	793	738
Sušci	733	680	764	564	597	560	411
Općina Dicmo	3 522	3 595	3 797	3 581	3 783	3 990	3 668
Dugopolje	2 127	2 122	2 427	2 322	2 378	2 596	2 665
Koprivno	310	335	338	349	331	354	326
Kotlenice	385	500	510	328	288	297	251
Liska	130	0 ²	0 ²	121	128	139	139
Općina Dugopolje	2 952	2 957	3 275	3 120	3 125	3 386	3 381
Brštanovo	629	799	744	730	687	659	571
Dugobabe	324	350	312	307	297	245	182
Klis	2 018	2 212	2 700	2 251	2 364	2 464	2 176
Konjsko	474	582	572	483	464	401	323
Korušce	459	650	501	413	384	287	201
Nisko	412	883	432	454	442	437	473
Prugovo	816	816	821	796	793	725	669
Veliki Bročanac	558	558	653	391	426	346	283
Vučevica	538	484	564	499	503	446	235
Općina Klis	6 228	7 334	7 299	6 324	6 360	6 010	5 113
Divojevići	259	260	286	306	305	311	257
Kladnjice	719	754	776	814	802	725	664
Lećevica	1 047	967	947	772	828	733	604
Radošić	1 041	1 000	1 091	959	890	815	550
Općina Lećevica	3 066	2 981	3 100	2 851	2 825	2 584	2 075

Naselja/općine	Broj stanovnika						
	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.
Bračević	742	742	895	782	764	700	588
Crivac	590	580	674	648	618	587	643
Donje Ogorje	472	472	544	472	475	404	323
Donje Postinje	319	319	466	403	369	336	217
Donji Muć	965	965	1 072	914	919	945	817
Gizdovac	336	336	370	308	291	264	165
Gornje Ogorje	775	775	890	869	833	772	603
Gornje Postinje	237	259	206	250	256	220	203
Gornji Muć	854	832	946	841	942	885	856
Mala Milešina	153	153	180	152	130	112	86
Neorić	837	837	990	937	950	834	1 028
Pribude	339	339	409	401	347	344	346
Radunić	238	238	280	256	248	237	212
Ramljane	548	548	554	630	621	539	508
Sutina	297	410	388	429	507	527	546
Velika Milešina	233	233	255	252	222	208	118
Zelovo	113	0 ³	144	170	131	98	60
Općina Muć	8 048	8 038	9 263	8 714	8 623	8 012	7 319
Split.-kašt. zagora	23 816	24 905	26 734	24 590	24 716	23 982	21 556

Izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku

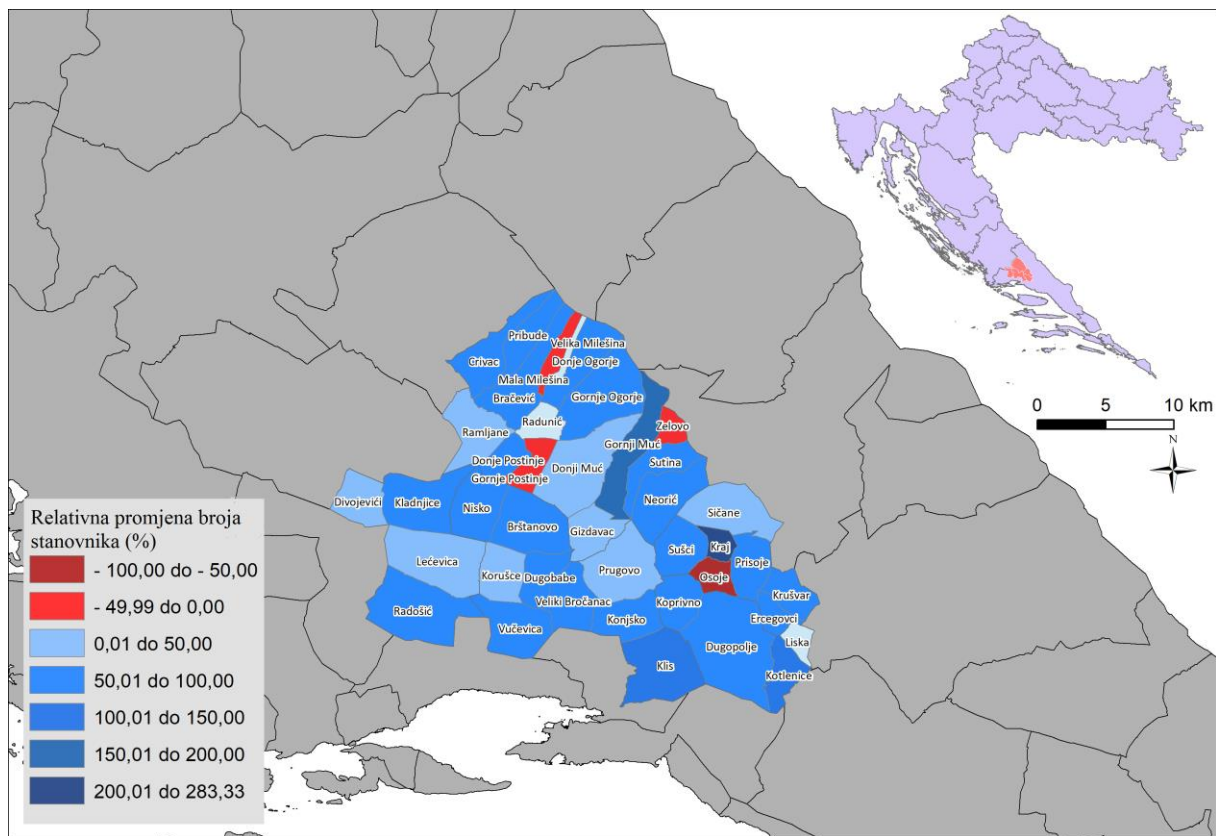
¹U 1921. i 1931. podaci su sadržani u naselju Kraj.

²U 1921. i 1931. podaci su sadržani u naselju Kotlenice.

³U 1921. podaci su sadržani u naselju Sutina.

Jedna od najznačajnijih karakteristika ovog prostora je bila prevaga vrlo visokog nataliteta nad mortalitetom koji je još uvijek bio na visokoj razini zbog teških životnih uvjeta. Visoke stope nataliteta su bile u skladu s načinom života stanovništva Zagore te načinom gospodarenja koje se prvenstveno temeljilo na samoopskrbnom ratarstvu i stočarstvu te je stoga i visoki prirodni prirast bio na neki način i nužda zbog osiguravanja radne snage (Matas, 1993).

Slijedom toga, stanovništvo Splitsko-kaštelanske zagore je raslo sve do 1931. godine kada je ovaj prostor dosegao maksimalnu brojku od 26 734 stanovnika koja će se sve do danas smanjivati iz popisa u popis (Slika 7).

Slika 7 Relativna promjena broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1857. - 1931. godine

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

U razdoblju od 1910. do 1921. godine je bilo više razloga zbog kojih se mogao očekivati pad ukupnog broja stanovnika. Ratne nedaće uzrokovane događajima iz Prvoga svjetskog rata koji je zasigurno utjecao na stradanje stanovništva i povećanje mortaliteta, epidemija španjolske gripe koja je kao i gotovo čitavi svijet, prošla i kroz Zagoru te formiranje prvih emigracijskih skupina ipak nisu utjecali na pad broja stanovnika na popisu iz 1921. godine, već se stanovništvo nakon rata i kontakta s gripom stabiliziralo te se broj na kraju i povećao za 1 089 ili 4,57 %. Razdoblje od 1921. do 1931. godine je označilo zadnji period u kojem ukupan broj stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore raste. Visoki natalitet pa i samim time visoki prirodni rast je održavao porast broja stanovnika, unatoč sve češćoj pojavi emigracije iz ovih naselja. Čak ni razdoblja suše nisu više kao prije imala tolikog utjecaja na stanovništvo ovog prostora, unatoč nekim vrlo teškim godinama. Zadržni list iz Splita opisuje sušnu 1922. godinu: „Proljetna suša nam je uništila usjeve pšenice i ječma. Na više mjesta nije se ni sjeme skupilo. Žetve, može se reći, ove godine nije ni bilo nego neka vrst

paljetka. Nema 'piće' ni za trećinu blaga tako da je sada kilo sijena skuplje nego unatrag tri godine kilo pšenice. Marva će se morati prodati.“ (Matas, 1993).

Popis stanovništva iz 1948. godine je prvi koji je pokazao pad ukupnog broja stanovništva, a pokazat će se da će to biti početak negativnog trenda. Na smanjenje su sigurno utjecala ratna stradanja, a i jednim manjim dijelom i iseljavanje stanovništva. Jedini izuzetak u kojem se nije dogodio pad broja stanovnika je kratko razdoblje od 1948. do 1953. godine u kojem se čak bilježi porast broja stanovnika, ali za svega 0,51 %. Objašnjenje stagnacije pada broja stanovnika treba tražiti u povećanom broju poroda koji se uvijek javlja kao normalna pojava u poslijeratnom razdoblju svakog prostora. U idućim desetljećima se nastavilo sve veće iseljavanje stanovništva, ne samo prema inozemstvu, nego sve više i prema primorskim gradovima, tj. najviše prema Splitu kao najbližem velikom središtu. Tome su pripomogle obnove starih te gradnje novih prometnica do naselja Splitsko-kaštelanske zagore, ali i uvođenje autobusnih linija koje su olakšale prometnu komunikaciju naselja u Zagori s obalom. Modernizacijom prometa (širenje i asfaltiranje cesta) i razvojem autobusnog prometa što je direktno povezano s osnivanjem tvrtke Promet d.o.o. u Splitu koja je obavljala djelatnost javnog prijevoza od 1948. godine, s vremenom su se gradske autobusne linije proširile i na šire zaobalje Splita. Tako je danas Split redovnim autobusnim linijama povezan zapadno od grada sa širom okolicom Trogira, na istoku i jugoistoku sa širom okolicom Omiša te na sjeveru sve do šire okolice Drniša što ulazi čak u područje Šibensko-kninske županije (Matas, 1993).

Porazne brojke o padu broja stanovnika najlakše se mogu iščitati u usporedbi popisa iz 1910. godine te iz popisa 1971. godine gdje se vidi pad od 2 260 stanovnika, a još veća razlika se vidi između popisa iz 1931. kada je ovaj prostor imao najviše stanovnika u povijesti te popisa iz 1971. gdje je zabilježen pad od 5 178 stanovnika ili čak 19,37 %.

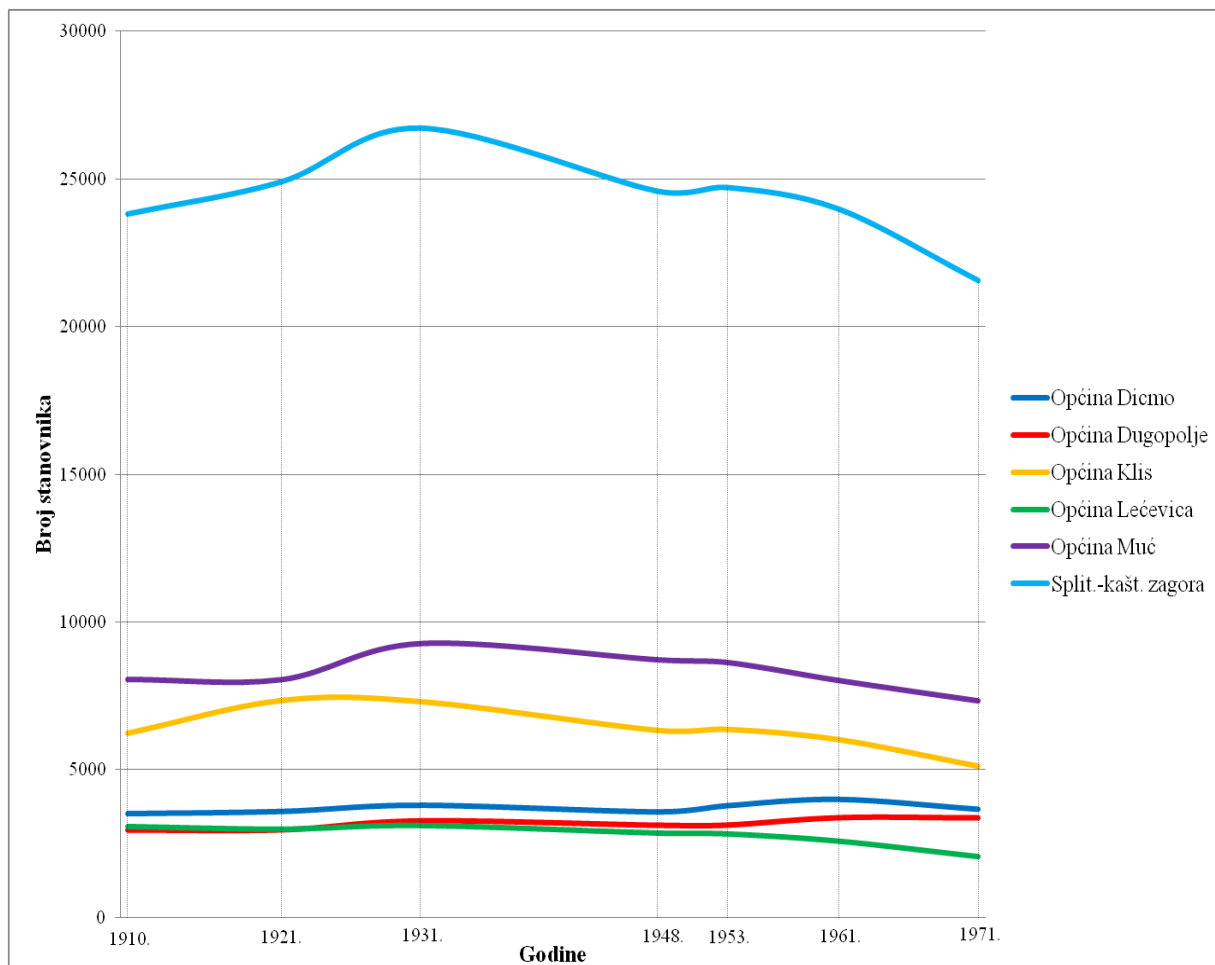
Kao i u analizi prethodnog razdoblja unutar Općine Dicmo, naselja Krušvar i Prisoje su dominirala s brojem stanovnika nad ostalim naseljima krećući se stalno iznad brojke od 700 stanovnika. Nakon Drugoga svjetskog rata, naselje Sušci bilježi najveći pad broja stanovnika, dok nekim naseljima, kao što je naselje Kraj, broj stanovnika raste nakon Drugoga svjetskog rata sve do 1971. godine. Bitno je napomenuti da u popisima iz 1921. i 1931. nema podataka za naselje Osoje, jer je zbog promjene u upravno-administrativnoj podjeli u tim godinama pripadalo naselju Kraj.

Kao što je već spomenuto, većina naselja Splitsko-kaštelanske zagore je gubila stanovnike, posebno nakon Drugog svjetskog rata, iz ovog ili onog razloga. Međutim, postojale su rijetke iznimke. U Općini Dugopolje koje se sastoji od četiri naselja, nalazi se istoimeno naselje Dugopolje kao jedno od najvećih centara cijelog ovog prostora. Kao takvo naselje koje se još uz to nalazi na plodnom prostoru ovog, plodnom zemljom, siromašnog prostora, broj stanovnika je zapravo stalno rastao uz jedan manji pad oko Drugoga svjetskog rata te je 1971. godine naselje Dugopolje imalo čak 2 665 stanovnika dok su ostala naselja ove općine imala manje od 500 stanovnika. Naselje Liska je u popisima 1921. i 1931. bilo dio naselja naselja Kotlenice.

Kao i u Općini Dugopolje, u Općini Klis se također ističe istoimeno naselje Klis koje je kroz sve spomenute popise imalo više od 2 000 stanovnika, ali za razliku od Dugopolja s tendencijom pada tog broja u zadnjem međupopisnom razdoblju. Što se tiče ostalih naselja, već od 1931. godine, sva bilježe konstantan pad broja. Kao jedina iznimka u ovoj općini ističe se naselje Nisko s porastom u zadnjem međupopisnom razdoblju.

Unutar Općine Lećevica su četiri naselja, od kojih su tri mnogo brojnija po broju stanovnika od naselja Divojevići, a to su Kladnjice, Lećevica i Radošić. Naselje Divojevići su od 1921. do 1961. čak imali vrlo mali, ali konstantan porast broja stanovnika sve do zadnjeg međupopisnog razdoblja, dok su ostala tri naselja dočekali 1971. godinu s najmanje stanovnika u odnosu na cijelo razdoblje od 1910. do 1971. Uvjerljivo najveći pad se dogodio u naselju Radošić koje se praktički prepolovilo s 1091 stanovnika 1931. godine na 550 stanovnika 1971.

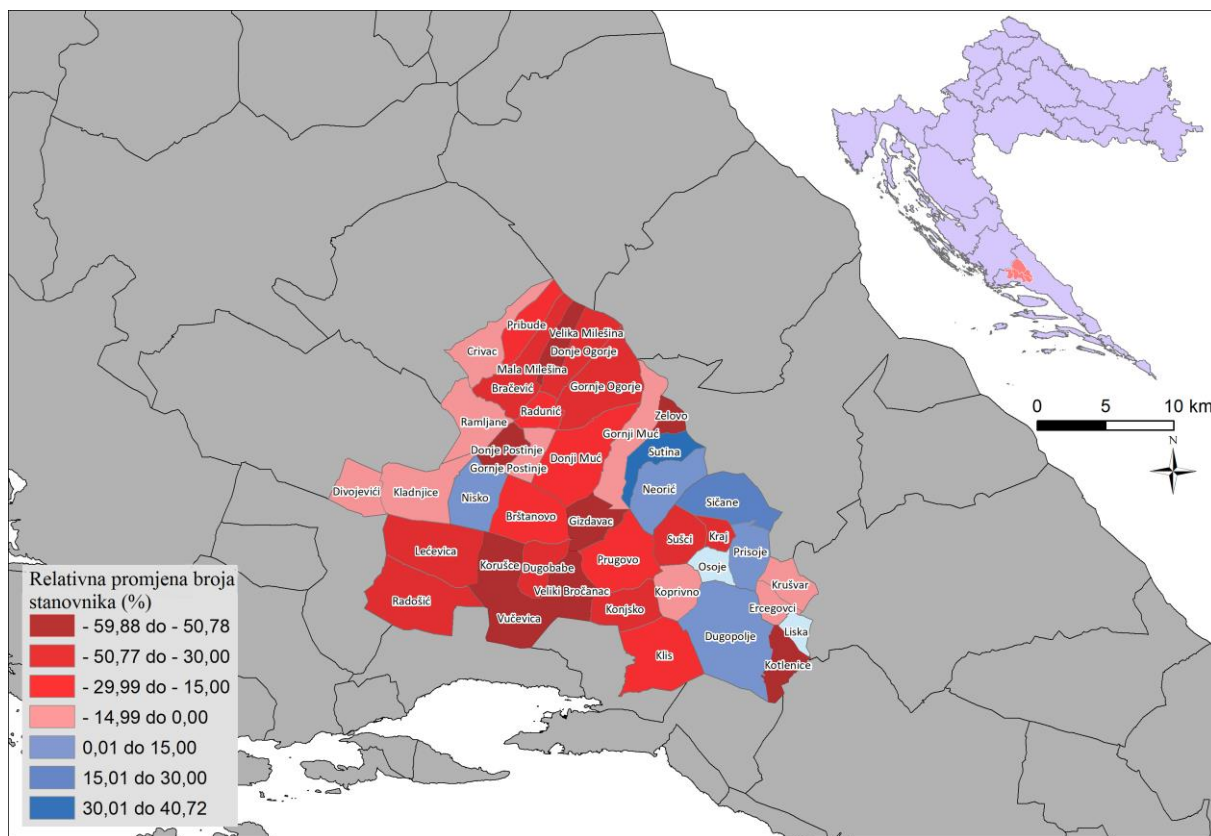
Kao i u razdoblju od 1857. do 1910. godine naselja nizinskog dijela Općine Muć su imala više stanovnika, nego naselja brdskog dijela općine. Od 1910. do 1971. godine se u nizinskom dijelu Općine Muć, između devet naselja, po brojnosti ističu tri naselja Neorić, Donji i Gornji Muć koji su varirali od 800 do 1 100 stanovnika kroz sve popisne godine. Ostala naselja su uglavnom bilježila pad broja stanovnika što je i bila karakteristika cijele Splitsko-kaštelanske zagore. Bilježi se, međutim, i jedna iznimka, a to je naselje Sutina koje od 1931. godine u svakom međupopisnom razdoblju bilježi rast broja stanovnika. Brdski dio Općine Muć vrlo dobro oslikava generalno stanje o kretanju broja stanovnika na ovom području. Sva naselja ovog dijela Općine Muć, osim naselja Pribude, bilježe pad broja stanovnika u praktički svim međupopisnim razdobljima od 1931. godine. Najviše stanovnika u ovom dijelu općine su imala naselja Bračević i Gornje Ogorje, a najmanje Zelovo (Slika 8).

Slika 8 Kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1910. - 1971.

Izvor: Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

Kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore je nakon svog vrhunca 1931. godine započelo negativan trend koji je u odnosu na popis stanovništva iz 1971. godine pokazao pad broja stanovnika u gotovo svim naseljima, od njih 41. Svega nekoliko naselja bilježi pozitivnu promjenu broja stanovnika, a jedina općina koji ima pozitivnu promjenu je Općina Dugopolje, isključivo zahvaljujući središtu općine, naselju Dugopolje (Slika 9).

Slika 9 Relativna promjena broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1931. - 1971. godine

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

3. DEMOGRAFSKE PROMJENE U SPLITSKO-KAŠTELANSKOJ ZAGORI OD 1971. DO 2011. GODINE

Razdoblje od 1971. do 2011. godine je označilo nastavak pada broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore, s izuzetkom zadnjega međupopisnog razdoblja. Uzroci i trajnost iseljavanja iz Zagore kroz 20. stoljeće su bili različite prirode. Kroz prvu polovicu 20. stoljeća emigracije su bile većinom trenutačne i definitivne, tj. stanovništvo koje je iseljavalo nije se imalo namjeru vraćati u rodni kraj.

Modernizacija prometa je od 60-ih godina 20. stoljeća omogućila povezanost gotovo svih sela i zaseoka sa Splitom i općenito s primorskom zonom. Iseljenici su prije eventualne konačne emigracije iz Zagore prolazili fazu dnevne ili tjedne cirkulacije zbog lakše povezanosti s gradom te obavljanja industrijskog ili građevinskog posla u gradu, a poljoprivrednog na selu. Više je razloga koji su doveli do postupno sve većeg iseljavanja

stanovništva iz Zagore, a to su prije svega privlačni faktori grada Splita i okolice zbog razvoja industrije koja je zapošljavala sve više ljudi koja je omogućila koliko toliko lagodan život u odnosu na samodostatno bavljenje poljoprivredom na selu. Također su bitnu ulogu igrali i sociopsihološki faktori, jer gradsko naselje ipak omogućuje bolje radne i životne uvjete, raznovrsniji život u svakom pogledu zbog obrazovnih, kulturnih, zdravstvenih, zabavnih sadržaja i slično (Matas, 1993).

3.1. Kretanje broja stanovnika od 1971. do 2011.

Trend pada broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore koji je započeo 1931. godine se nastavio sve do posljednjega međupopisnog razdoblja. U popisu stanovništva iz 2011. godine se nakon dugo vremena vide pozitivne promjene. Godine 1971. je ovaj prostor bilježio najviše stanovnika u odnosu na posljednjih pet popisa stanovništva i to 21 556, dok je najmanje stanovnika u istom razdoblju bilo 2001. godine i to njih 14 958, što je označavalo pad od 30,61 % u odnosu na 1971. godinu. U zadnjem međupopisnom razdoblju se čak bilježi porast ukupnog broja stanovnika od 579 stanovnika ili 3,87 % (Tablica 5).

Tablica 5 Kretanje broja stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore od 1971. do 2011. godine

Naselja/općine	Broj stanovnika				
	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Ercegovci	287	208	164	145	143
Kraj	323	363	426	442	514
Krušvar	750	685	476	481	490
Osoje	413	400	280	348	388
Prisoje	746	742	739	649	643
Sičane	738	641	531	449	502
Sušci	411	292	224	143	122
Općina Dicmo	3 668	3 331	2 840	2 657	2 802
Dugopolje	2 665	2 610	2 600	2 674	2 993
Koprivno	326	274	241	249	272
Kotlenice	251	172	155	133	148
Liska	139	119	79	64	56
Općina Dugopolje	3 381	3 175	3 075	3 120	3 469
Brštanovo	571	526	404	354	286
Dugobabe	182	142	115	122	137
Klis	2 176	1 827	2 320	2 557	3 001

Naselja/općine	Broj stanovnika				
	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Konjsko	323	232	254	253	283
Korušce	201	133	112	97	80
Nisko	473	350	321	279	244
Prugovo	669	474	434	472	555
Veliki Bročanac	283	241	187	169	159
Vučevica	235	138	94	64	56
Općina Klis	5 113	4 063	4 241	4 367	4 801
Divojevići	257	150	99	59	49
Kladnjice	664	440	318	227	142
Lećevica	604	485	361	252	218
Radošić	550	405	263	202	174
Općina Lećevica	2 075	1 480	1 041	740	583
Bračević	588	400	267	205	182
Crivac	643	609	472	411	310
Donje Ogorje	323	240	154	114	116
Donje Postinje	217	187	96	104	78
Donji Muć	817	737	717	570	590
Gizdovac	165	143	109	101	127
Gornje Ogorje	603	420	251	218	163
Gornje Postinje	203	172	139	138	135
Gornji Muć	856	697	562	522	530
Mala Milešina	86	64	19	26	21
Neorić	1 028	920	893	871	883
Pribude	346	284	193	126	102
Radunić	212	160	112	85	86
Ramljane	508	324	274	223	167
Sutina	546	409	356	313	349
Velika Milešina	118	77	35	34	33
Zelovo	60	44	27	13	10
Općina Muć	7 319	5 887	4 676	4 074	3 882
Split.-kašt. zagora	21 556	17 936	15 873	14 958	15 537

Izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2011., Kontigenti stanovništva po naseljima, Državni zavod za statistiku

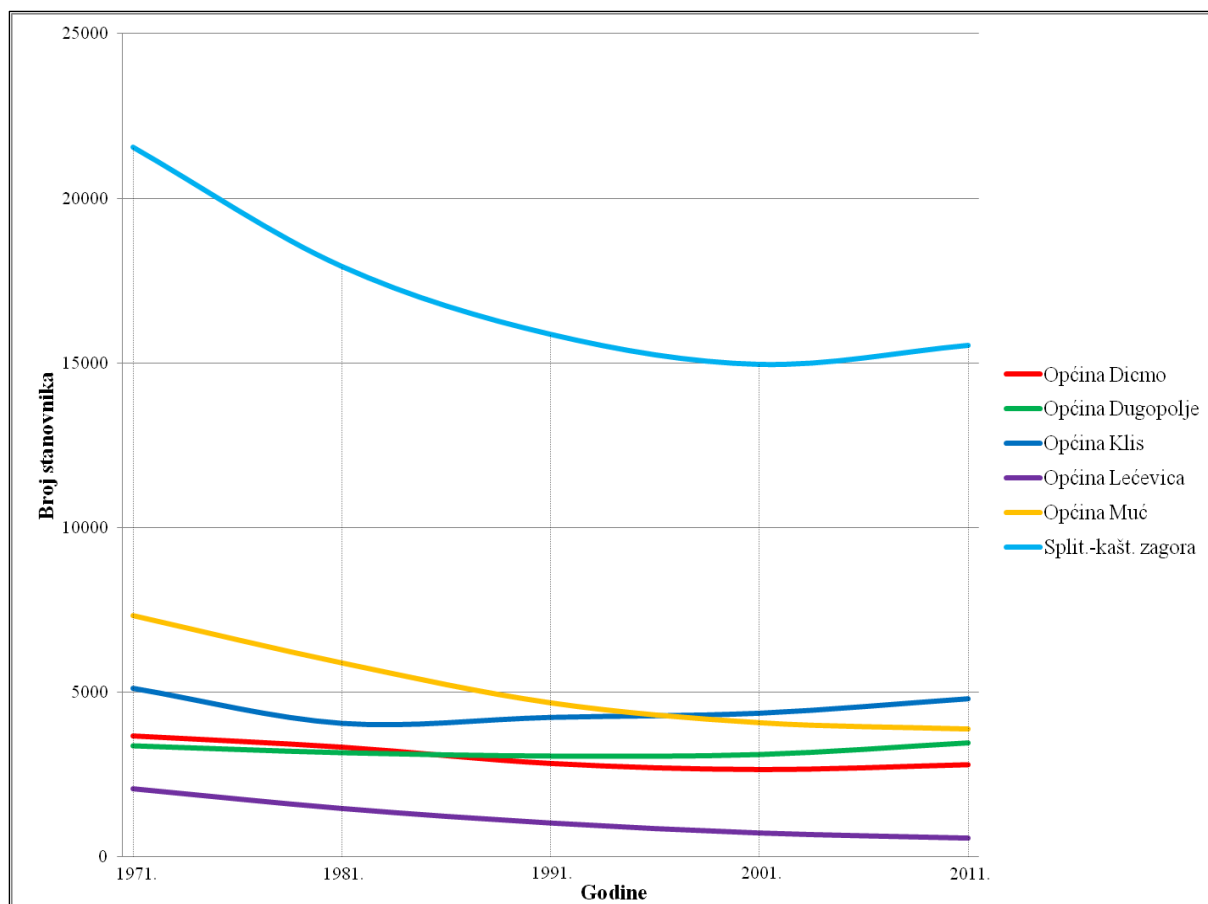
U razdoblju od 1971. do 2011. godine broj stanovnika Općine Dicmo se sveukupno smanjio, međutim, uz Općinu Muć, ima najveći broj naselja kojima se broj stanovnika povećao u zadnjem međupopisnom razdoblju. Primjerice, broj stanovnika naselja Kraj se stalno povećavao te u 2011. godini iznosi 514 stanovnika, što je najveći broj stanovnika u zadnjih 40 godina. Druga naselja koja bilježe porast broja stanovnika u zadnjem međupopisnom razdoblju su Krušvar, Osoje, Prisoje te Sičane, dok pad broja stanovnika

bilježe Ercegovci i Sušci kojima broj stanovnika konstantno pada od 1971. godine. Zapaženi porasti u broju stanovnika se mogu objasniti izgradnjom i napredovanjem poslovne zone u Općini Dicmo koja nudi mogućnost zaposlenja te pogodan prometni položaj uz glavnu prometnicu na pravcu Split – Sinj.

Slična situacija se događala u Općini Dugopolje što se tiče kretanja broja stanovnika, kao i u prethodnom promatranom razdoblju. Nijedno naselje od Koprivna, Kotlenice i Liske ne prelaze više od 300 stanovnika u nijednoj popisnoj godini. Izdvaja se naselje Dugopolje kao centar općine te najveće naselje koje je u stalnom porastu po broju stanovnika, a to mu je zasigurno omogućila izgradnja poslovne zone koja zapošljava veliki broj ljudi te blizina Splita, a i spoj za autocestu A1 koji se nalazi u naselju.

Što se tiče naselja u Općini Klis u već navedenom razdoblju, dominira naselje Klis koje, uz pad između 1971. i 1981. godine, bilježi osjetan porast broja stanovnika te na zadnjem popisu stanovništva bilježi čak više od 3 000 stanovnika. Ostala naselja ove općine imala su pad broja stanovnika ili u najboljem slučaju stagnaciju, osim naselja Prugovo koje bilježi porast od skoro 100 stanovnika te Konjsko koje raste za 30 stanovnika, a oba se nalaze blizu dva izlaza za autocestu A1 te su također smještena na jednoj od glavnih prometnica ovoga prostora, na pravcu od Splita do Drniša.

Naselja u Općini Lećevica u promatranom razdoblju nastavljaju izrazito negativne trendove iz prethodnog promatranog razdoblja od 1910. do 1971. godine. Nakon što su počeli bilježiti opadanje broja stanovnika, a neka poput naselja Radošić su se brojčano prepolovila, u najnovijem razdoblju situacija je demografski još nepovoljnija. Broj stanovnika naselja Divojevići se smanjio za pet puta, Radošić za više od tri puta, broj stanovnika u Lećevici je dvostruko manji, a apsolutni negativni rekorder je naselje Kladnjice koje je palo sa 664 na 142 stanovnika.

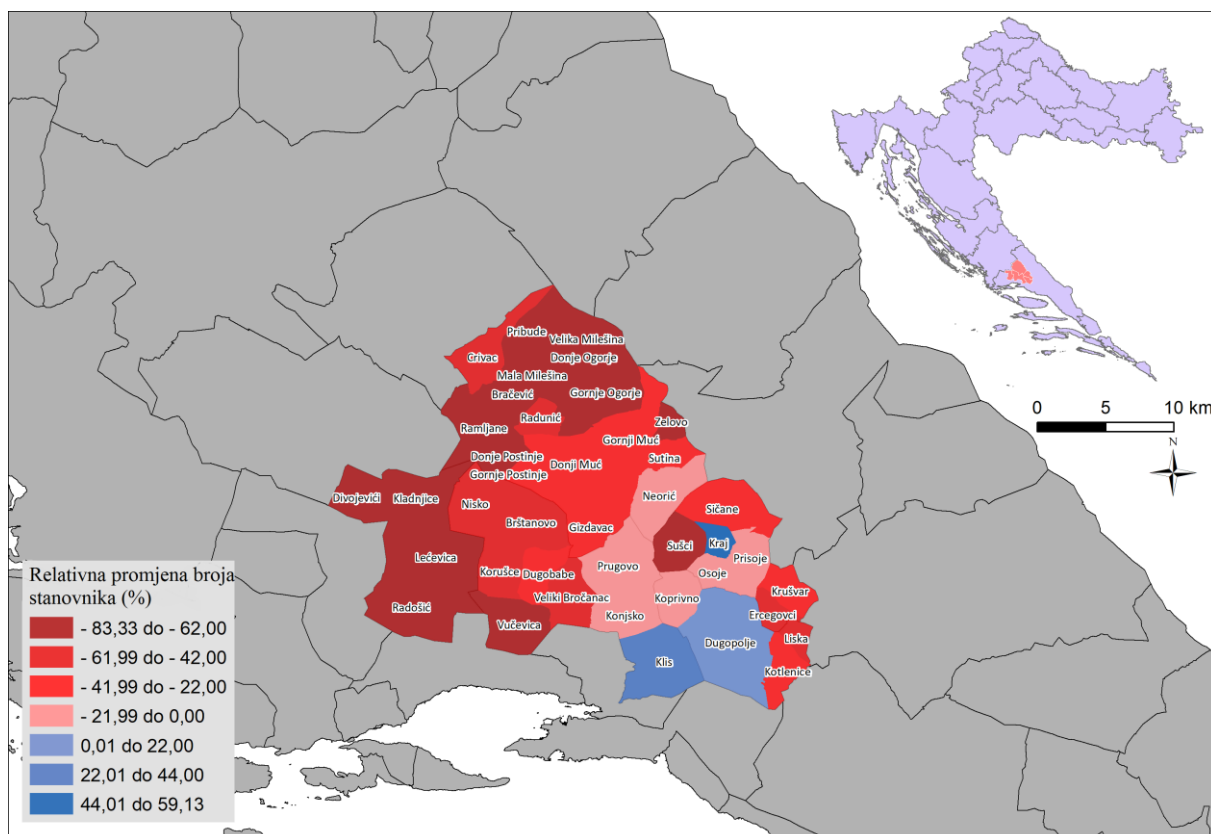
Slika 10 Kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1971. - 2011.

Izvor: Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

Nizinski dio Općine Muć je kroz sva promatrana razdoblja prednjačio nad brdskim dijelom svoje općine po broju stanovnika, ali i nad ostalim naseljima Splitsko-kaštelanske zagore. Jednostavan razlog je taj što se nalazi na jednoj od glavnih prometnica ovog prostora, na pravcu od Splita do Drniša te što se praktički sva naselja nizinskog dijela općine nalaze na plodnim poljima, tj. na području Zagore koje je najbogatije plodnim površinama. Suvremeni procesi iseljavanja su svakako zahvatili i Općinu Muć, ali ipak od devet navedenih naselja, njih pet bilježi porast broja stanovnika u zadnjem međupopisnom razdoblju, a po broju stanovnika se ističu Neorić te Donji i Gornji Muć. Kao i kroz sva prethodna promatrana razdoblja, tako i u ovom, brdski dio Općine Muć, odnosno naselja koja se nalaze na osjetno višoj nadmorskoj visini i nisu smještena uz plodne površine, imaju općenito manji broj stanovnika. Glavna razlika u odnosu na nizinski dio općine su veliki padovi u broju stanovnika kroz međupopisna razdoblja. Pad broja stanovnika u nekim naseljima nažalost ide

do te mjere da im prijete potpuno izumiranje. U tom negativnom kontekstu se ističu naselja Mala i Velika Milešina te Zelovo s 21, 33 i 10 stanovnika (Slika 10).

Podaci o relativnoj promjeni broja stanovnika odlično pokazuju u kolikoj se mjeri broj stanovnika snizio na području cijele Splitsko-kaštelanske zagore, ali i na razini naselja i općina. Jedina povećanja u ovom razdoblju od 1971. do 2011. godine bilježe naselje Kraj u Općini Dicmo, naselje Klis te naselje Dugopolje što je čak uzrokovalo povećanje u broju stanovnika istoimene općine (Slika 11).

Slika 11 Relativna promjena broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1971. - 2011.

godine

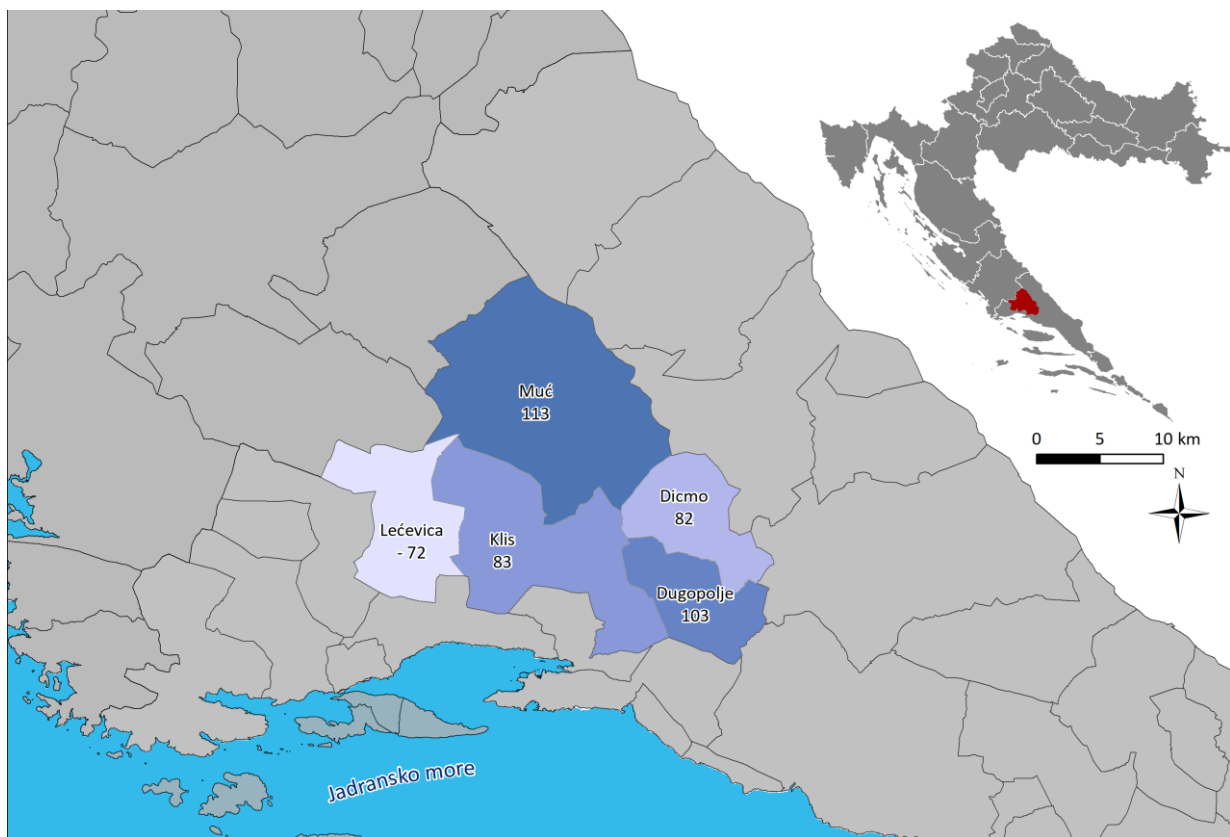
Izvor: izrađeno na temelju SPRJ-a, Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

3.2. Prirodno kretanje stanovništva od 1971. do 2011.

Podaci o rođenim i umrlim osobama su preuzeti iz vitalne statistike koja je, osim popisa stanovništva, registra stanovništva i ostalih statističkih službi i podataka, vrlo važan izvor podataka. Izuzev samih podataka o broju stanovnika za pojedino naselje kroz popisne godine, podaci o rođenima i umrlima koji se prate od 1964. godine su bili temelj izračuna prirodnog kretanja te migracijskog salda stanovništva. Vitalni događaji kao što su rođenja,

smrti i vjenčanja se prate na dnevnoj bazi, bilježe u matičnim knjigama te obrađuju u statističkim službama (Nejašmić, 2005).

Prirodna promjena je jedna od komponenti općeg kretanja stanovništva, a rezultat je razlike između broja rođenih i umrlih. Rodnost i smrtnost su dinamične sastavnice ukupnoga kretanja stanovništva te su stalno u interakciji pa je samim time i prirodna promjena vrlo dinamična i promjenjiva kategorija. Analiza prirodne promjene za pet općina Splitsko-kaštelanske zagore napravljena je za četiri četiri međupopisna razdoblja između 1971. i 2011. godine.

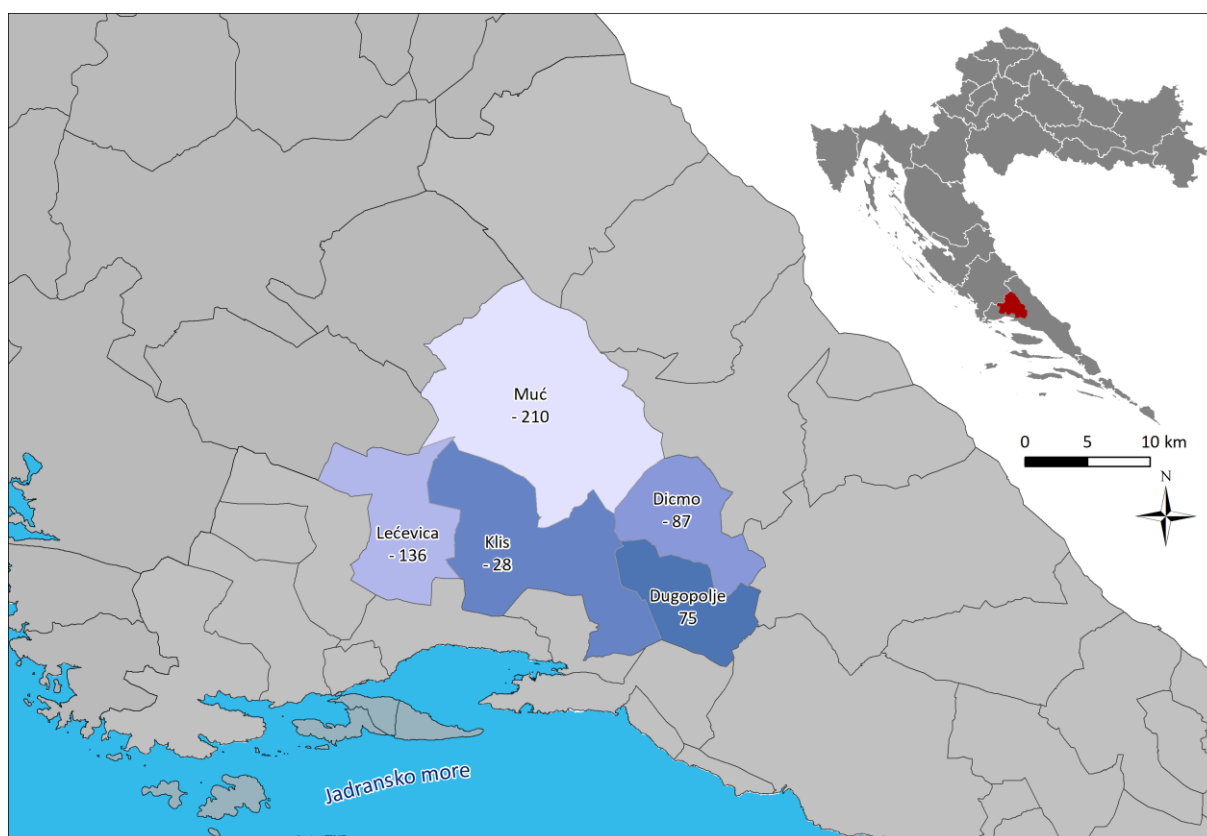

Slika 12 Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1971. – 1981.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

U prvom promatranom razdoblju (1971. – 1981.), prirodna promjena u Splitsko-kaštelanskoj zagori je bila pozitivna, kako na razini cijelog područja, tako i na razini općina, s iznimkom Općine Lećevice koja je zabilježila 72 više umrlih, nego rođenih. (Slika 12).

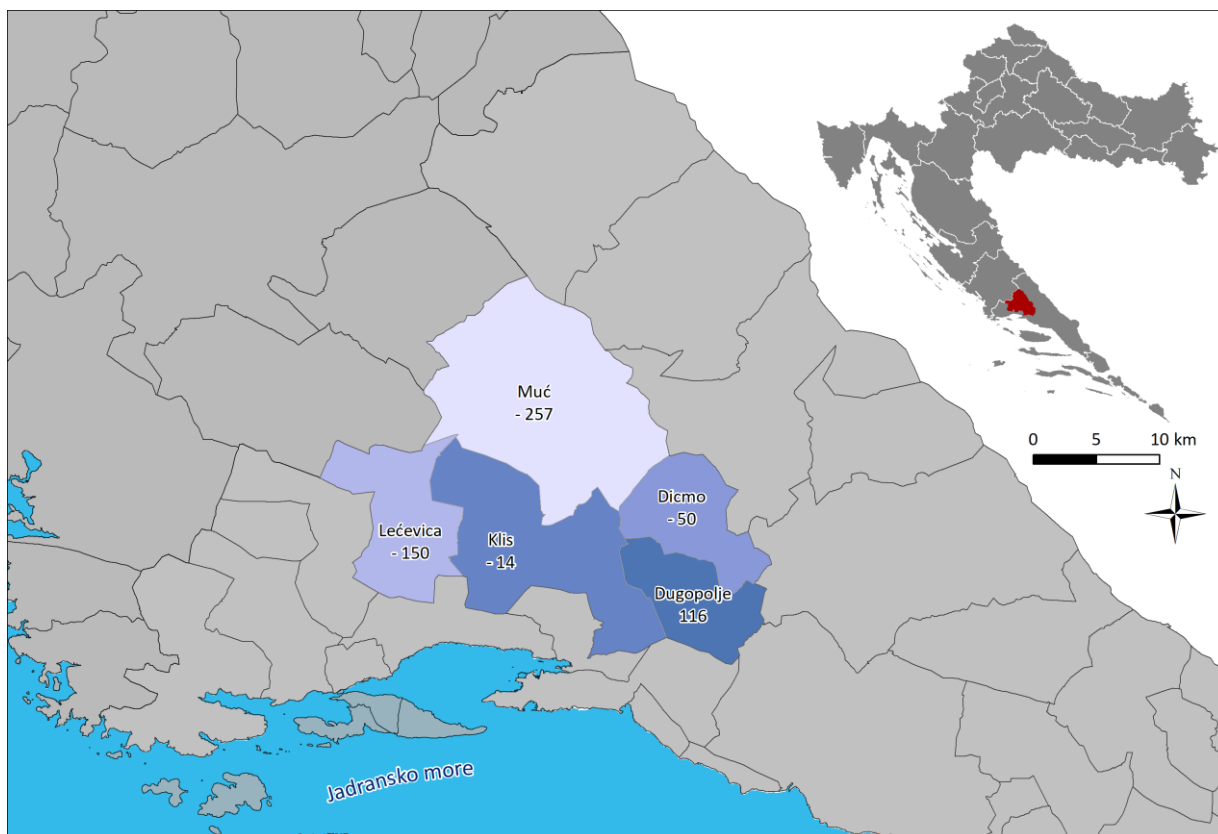
Već su podaci za iduće promatrano razdoblje, od 1981. do 1991. godine, pokazali prirodni pad u broju stanovnika. Sve općine, osim Općine Dugopolje, te cijeli prostor Splitsko-kaštelanske zagore je u ovom razdoblju imao negativnu prirodnu promjenu. Općina Dugopolje je bilježila prirodni prirast od 75 stanovnika te je zapravo još od 1971. godine započela trend pozitivne prirodne promjene sve do 2011. godine kakav nije imala nijedna druga općina (Slika 13).

Slika 13 Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1981. – 1991.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

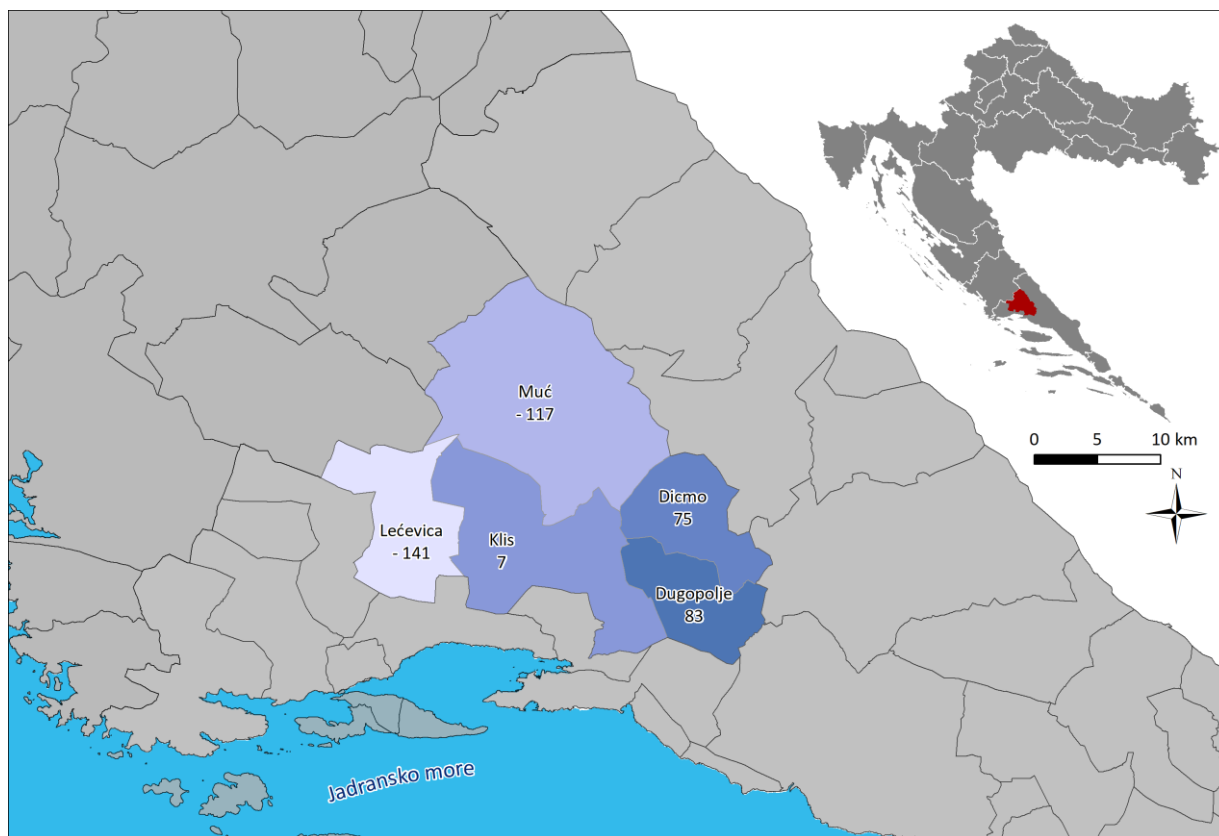
Od 1991. do 2001. godine prirodna promjena je na razini Splitsko-kaštelanske zagore ostala praktički na istoj, negativnoj, razini. Kao i u prethodnom razdoblju, sve općine su imale negativnu prirodnu promjenu te su neke taj broj i povećale. Općina Dugopolje je nastavila s pozitivnim trendom te je imala 116 više rođenih, nego umrlih osoba (Slika 14).

Slika 14 Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1991. – 2001.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

U posljednjem promatranom razdoblju, cjelokupan prostor je još uvijek imao negativnu prirodnu promjenu, međutim u nekim općinama se stanje popravilo u ovoj kategoriji pa je tako npr. Općina Muć uvelike smanjila svoju negativnu bilancu, a Općine Dirmo i Klis više nisu imale negativnu, već pozitivnu prirodnu promjenu što je zasigurno pripomoglo u činjenici da su to dvije općine koje u zadnjem međupopisnom razdoblju pokazuju pozitivne promjene u kretanju broja stanovnika (Slika 15).

Slika 15 Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 2001. – 2011.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

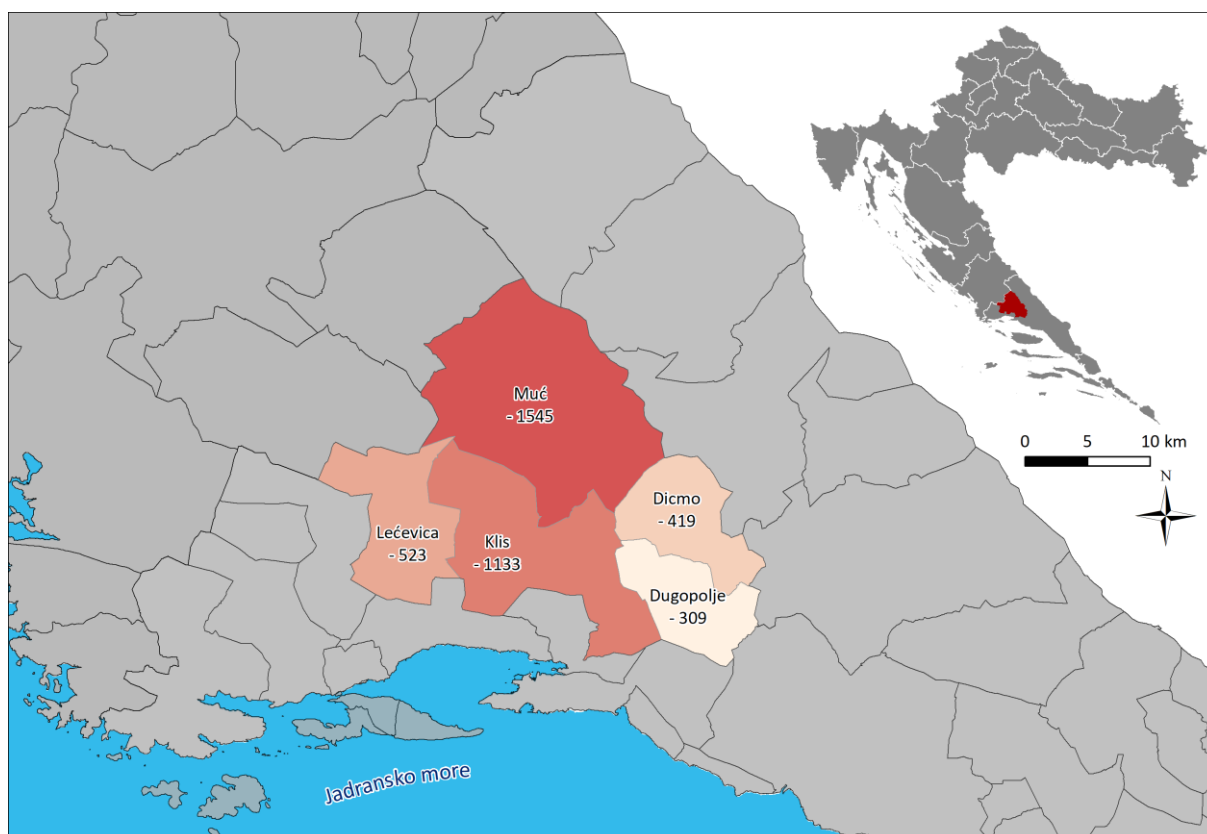
3.3. Migracijski saldo stanovništva od 1971. do 2011.

Kod proučavanja migracija, osnovne sastavnice su naravno imigracija ili useljavanje i emigracija ili iseljavanje. Razlika između useljavanja i iseljavanja s nekog područja je migracijski saldo, neto migracija ili migracijska bilanca. Ako je broj useljenika veći od broja iseljenika, tada se radi o pozitivnom migracijskom saldu (mehanički prirast). Ako je saldo negativan, tj. ako je veći broj onih koji su se iselili, nego onih koji su se uselili, tada se radi o mehaničkom padu. Postoji i mogućnost da je broj useljenih i iseljenih osoba jednak te se tada radi o nultome migracijskom saldu ili o uravnoteženoj migraciji (Nejašmić, 2005).

Za potrebe ovog rada migracijski saldo je računat preko prirodne promjene te povezane formule: $P_2 = P_1 + P_p + M_s$ u kojoj P_2 označava broj stanovnika na kraju promatranog razdoblja, P_1 označava broj stanovnika na početku promatranog razdoblja, P_p je prirodna promjena, a M_s označava migracijski saldo. Iz te se formule izvodi migracijski

saldo: $M_s = P_2 - (P_1 + P_p)$. Napravljena je analiza migracijskog salda za pet općina Splitsko-kaštelanske zagore za četiri međupopisna razdoblja: od 1971. do 2011. godine.

Migracijski saldo u razdoblju od 1971. do 1981. godine je bio izrazito negativan, tj. na najnižoj razini u odnosu na cijelo razdoblje od 1971. do 2011. godine i iznosio je -3 929 stanovnika. Sve su općine imale negativan migracijski saldo, a posebno su se isticale Klis i Muć s 1 133, odnosno 1 545 više iseljenih stanovnika (Slika 16).

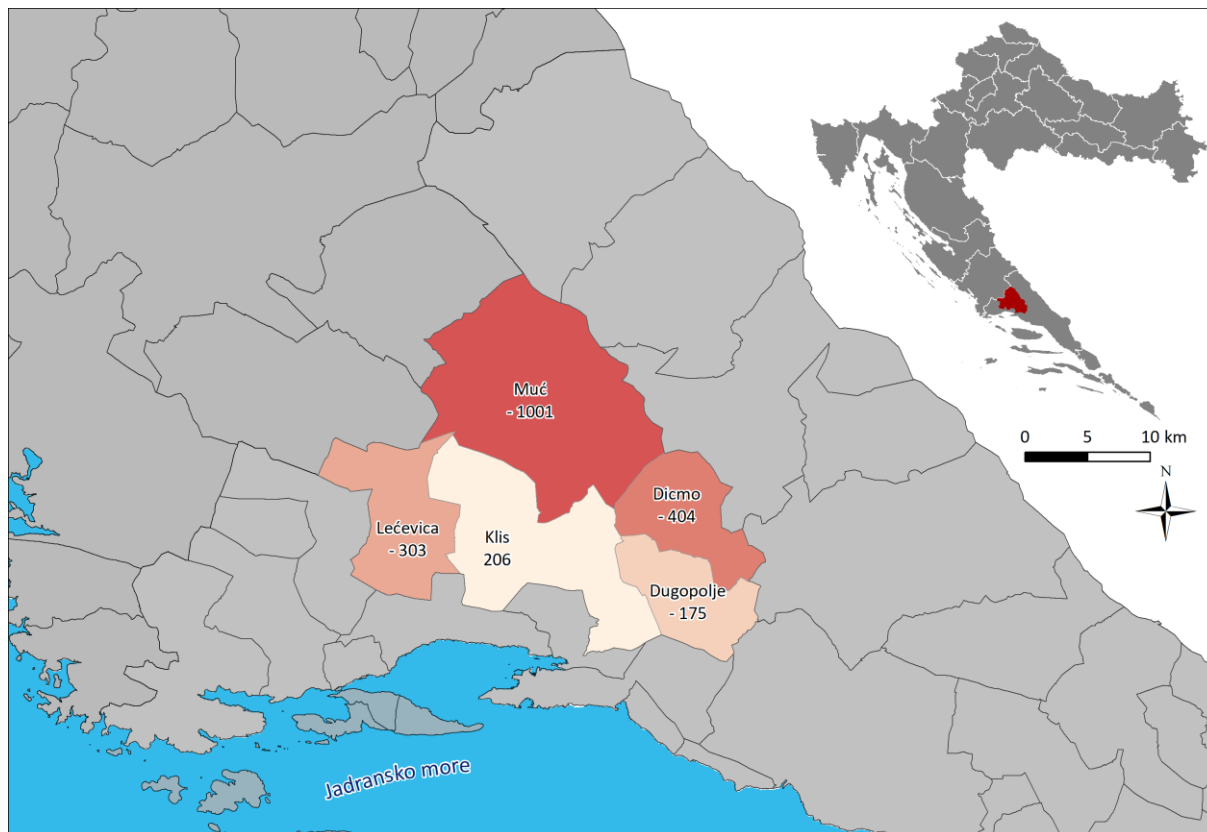

Slika 16 Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1971. – 1981.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

Migracijski saldo u idućem promatranom razdoblju je i dalje bio negativan, ali ovaj put umanjen za otprilike 2,5 puta u odnosu na prethodnih deset godina za cjelokupno područje. Pozitivne promjene su se dogodile u svim općinama te iako je migracijski saldo i dalje bio negativan, bio je na dobrom putu da pređe na pozitivnu stranu. Drastičan pozitivni

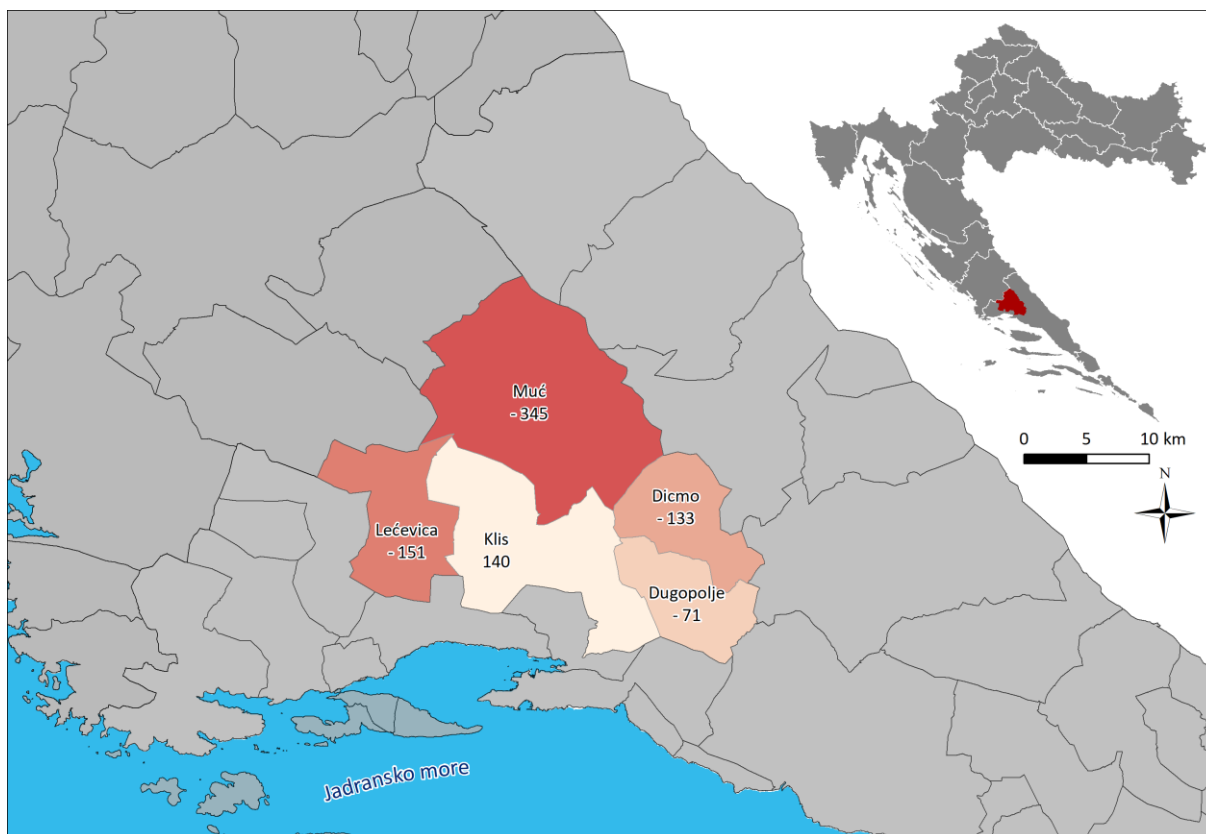
pomak se dogodio u Općini Klis koja je s negativnog migracijskog salda od 1 133 stanovnika, u samo deset godina došla do pozitivnog salda od 206 stanovnika (Slika 17).

Slika 17 Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1981. – 1991.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

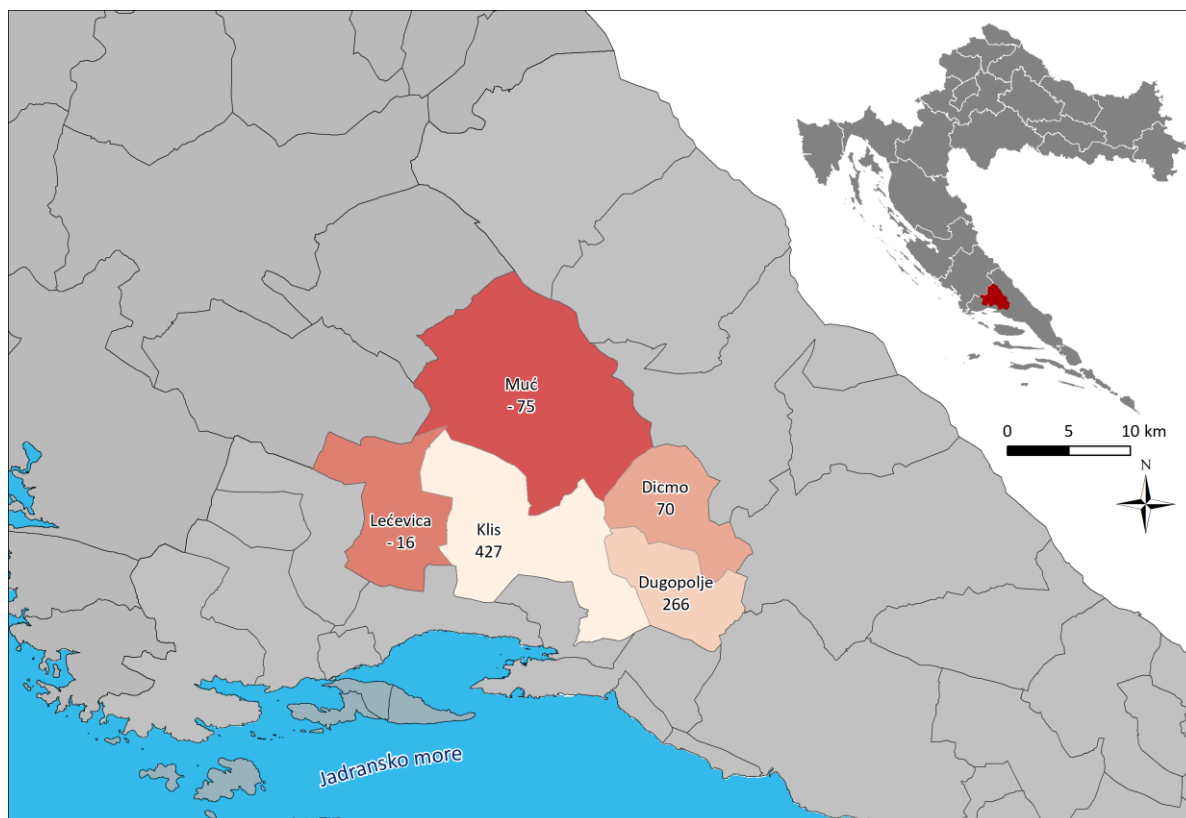
Nastavak pozitivnih promjena po pitanju migracijskog salda se nastavio u razdoblju od 1991. do 2001. godine pa je tako na razini Splitsko-kaštelanske zagore smanjen za još tri puta te je tada pokazivao brojku od 560 više iseljenih stanovnika, nego useljenih. Općina Klis je i dalje bila jedina općina s pozitivnim migracijskim saldonom (Slika 18).

Slika 18 Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1991. – 2001.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

U zadnjem promatranom razdoblju, migracijski saldo je napokon prešao s negativne na pozitivnu stranu što je bio veliki događaj za ovaj prostor. Na području promatranih pet općina, 672 stanovnika više su se uselila, nego što ih se iselilo. Općina Klis je i dalje nastavila s pozitivnim trendom, a pridružile su joj se Općine Dicmo i Dugopolje, dok su Lećevice i Muć nastavile s negativnim saldom, ali do tada, najnižih vrijednosti (Slika 19).

Slika 19 Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 2001. – 2011.

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Rođeni i umrli po naseljima 1964. – 2018., Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.

Na temelju podataka o rođenima i umrlima po naseljima izračunata je prirodna promjena i migracijski saldo za pet općina Splitsko-kaštelanske zagore te ukupno za cijeli prostor za četiri razdoblja: od 1971. do 1981., od 1981. do 1991., od 1991. do 2001. te od 2001. do 2011. godine (Tablica 6).

Tablica 6 Prirodna promjena i migracijski saldo općina te ukupnog stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore

Općine	1971. - 1981.		1981. - 1991.		1991. - 2001.		2001. - 2011.	
	Pp	Ms	Pp	Ms	Pp	Ms	Pp	Ms
Općina Dicmo	82	-419	-87	-404	-50	-133	75	70
Općina Dugopolje	103	-309	75	-175	116	-71	83	266
Općina Klis	83	-1 133	-28	206	-14	140	7	427
Općina Lećevica	-72	-523	-136	-303	-150	-151	-141	-16
Općina Muć	113	-1 545	-210	-1 001	-257	-345	-117	-75
Split.-kašt. zagora	309	-3 929	-386	-1 677	-355	-560	-93	672

Izvor: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Sinj, Beograd, 1972., Stanovništvo u zemlji prema starosti i polu, Popis stanovništva 1981., Stanovništvo u zemlji prema aktivnosti i polu, Popis stanovništva 1991., Popis stanovništva 2001., Kontingenti stanovništva po naseljima, Popis stanovništva 2011., Kontingenti stanovništva po naseljima

Kako bi se bolje razumjele dinamičke značajke stanovništva nije dovoljna samo međupopisna promjena u apsolutnom iznosu, već postoje složeniji pokazatelji koji nude puno bolje razumijevanje promatranog prostora u nekom razdoblju. U tu kategoriju pripadaju tipovi općeg kretanja stanovništva koji za promatrani prostor određuju ima li emigracijska (E) ili imigracijska (I) obilježja. Ljestvica tipova općeg kretanja stanovništva se određuje prema intenzitetu emigracijskog ili imigracijskog obilježja te po tome je li prirodna promjena pozitivna ili negativna (Nejašmić, 2005).

U razdoblju od 1971. do 1981. godine stopa prirodne promjene je pozitivna i iznosi 309, dok je popisom utvrđeno kretanje stanovništva negativno za samu Splitsko-kaštelansku zagoru i to za čak 3 620 stanovnika. Navedene karakteristike obilježavaju tip općeg kretanja stanovništva E2 koji označava trend depopulacije.

Razdoblje od 1981. do 1991. godine je bio period kad je stopa prirodne promjene bila negativna, a popisom utvrđeno kretanje stanovnika također negativno, ali u nešto manjoj mjeri nego u prethodnom promatranom razdoblju što predstavlja tip općeg kretanja stanovništva I4 koji označava trend vrlo slabe obnove imigracijom.

Od 1991. do 2001. godine prirodna promjena je ostala praktički na istoj, negativnoj razini, dok se popisom utvrđeno kretanje stanovništva, iako još uvijek u minusu, ipak nastavilo kretati u pozitivnom smjeru, tj. prema smanjenju tog broja koji je tada iznosio 915

stanovnika. Kao i u prethodnih deset godina, ovo razdoblje predstavlja tip općeg kretanja stanovništva I4 koji označava trend vrlo slabe obnove imigracijom.

U posljednjem promatranom razdoblju, od 2001. do 2011. godine, prirodna promjena je i dalje ostala negativna, ali je nastavila pad iz prethodnih razdoblja te je tada iznosila -93. Popisom utvrđeno kretanje stanovništva je pokazalo da se stanovništvo Splitsko-kaštelanske zagore povećalo za 579 stanovnika što je prva pozitivna promjena od 1971. godine. Ovakve karakteristike prirodne promjene i popisom utvrđenog kretanja stanovništva pripadaju tipu općeg kretanja I2 koji označava trend obnove imigracijom.

3.4. Dobno-spolna struktura stanovništva od 1971. do 2011.

Sastav stanovništva prema dobi i spolu je zapravo biološki sastav stanovništva te na njega izravno utječe prirodno kretanje stanovništva. Biološki sastav se također naziva i demografskim sastavom, prije svega zbog svoje važnosti za analizu ostalih sastava stanovništva. Sastav stanovništva prema dobi je jedan od najvažnijih pokazatelja biodinamike društva nekog područja. Dob (starost) stanovništva se određuje prema navršenim godinama života pa se tako ukupno stanovništvo može prikazivati u sklopu jednogodišnjih (0, 1, 2...) ili petogodišnjih (0-4, 5-9, 10-14...) skupina, a dalje se iz navedenih skupina mogu formirati druge skupine za različite potrebe. Primjerice, prvenstveno za analizu mladosti, zrelosti i starosti, što je od najveće važnosti za ovaj rad. Također se mogu oblikovati različite druge skupine za analizu kao što su: skupine za istraživanje bioreprodukcije, za ocjenu radnog potencijala stanovništva, za planiranje školstva itd. Druga sastavnica biološkog sastava je sastav prema spolu koji iskazuje brojčani odnos između muškog i ženskog stanovništva. Radi preglednijeg prikaza ove dvije skupine podataka se zajedno prikazuju u dobno-spolnim piramidama (Nejašmić, 2005).

Mladost ili starost stanovništva nekog područja se uglavnom promatra na temelju udjela starog stanovništva (65+). Slijedom toga, razlikuju se četiri tipa dobnog sastava stanovništva:

1. mlado stanovništvo (udio starog stanovništva iznosi 4 % i manje)
2. zrelo stanovništvo (udio starog stanovništva iznosi od 4,1 % do 7 %)
3. staro stanovništvo (udio starog stanovništva iznosi od 7,1 % od 12 %)

4. izrazito staro stanovništvo (udio starog stanovništva iznosi više od 12 %)

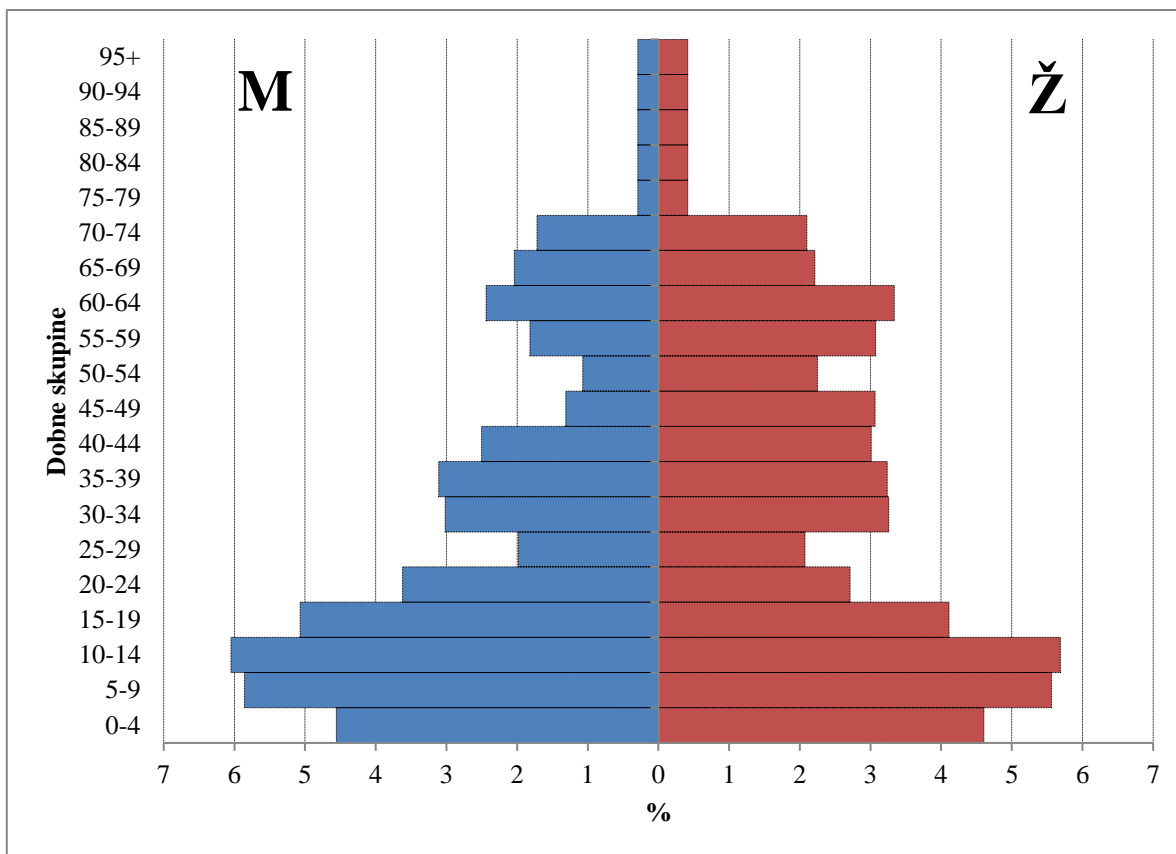
Podaci o udjelu mladog, zrelog i starog stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore kroz zadnjih pet popisa stanovništva vrlo dobro prikazuju kako je stanovništvo ovog prostora spadalo u staro stanovništvo samo 1971. godine, dok je u svim narednim popisima stanovništvo Splitsko-kaštelanske zagore spadalo u tip izrazito starog stanovništva (Tablica 7).

Tablica 7 Udio mladog (0-14), zrelog (15-64) i starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1971, 1981., 1991., 2001. i 2011. godine

Godine	Splitsko-kaštelanska zagora		
	Mlado stan. (%)	Zrelo stan. (%)	Staro stan. (%)
1971.	32,14	57,01	10,85
1981.	22,91	61,89	15,20
1991.	19,89	66,43	13,68
2001.	18,56	64,29	17,15
2011.	17,44	65,23	17,33

Izvor: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Sinj, Beograd, 1972., Stanovništvo u zemlji prema starosti i polu, Popis stanovništva 1981., Stanovništvo u zemlji prema aktivnosti i polu, Popis stanovništva 1991., Popis stanovništva 2001., Kontingenti stanovništva po naseljima, Popis stanovništva 2011., Kontingenti stanovništva po naseljima

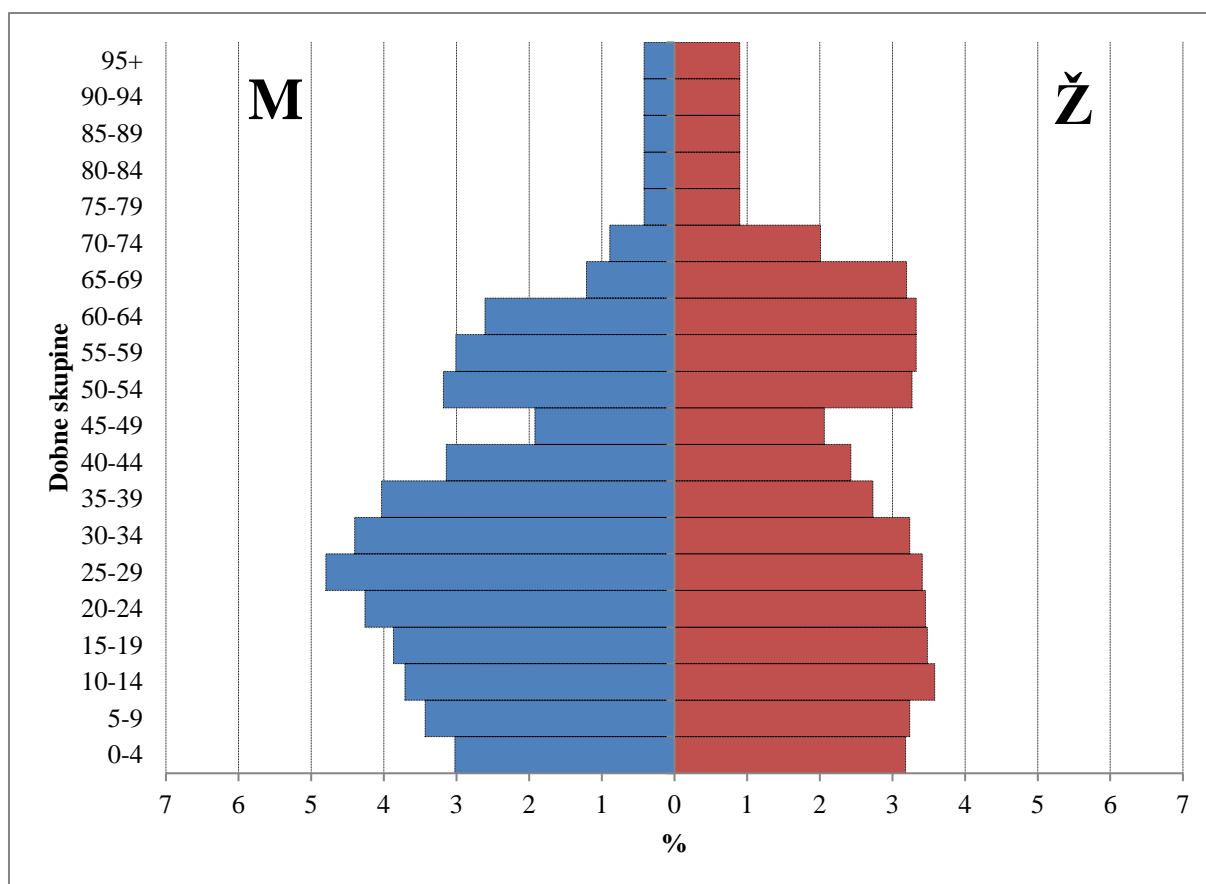
Dobno-spolna piramida za 1971. godinu na detaljniji način prikazuje ono što se moglo iščitati iz prethodne tablice o udjelu mladog, zrelog i starog stanovništva. Godina 1971. je bila zadnja godina u kojoj je baza piramide, tj. udio mladog stanovništva u ukupnome, bio relativno visok sa skoro 35 %, a udio starog stanovništva je bio nešto veći od 10 %. Zahvaljujući tim podacima vidi se da stanovništvo Splitsko-kaštelanske zagore još uvijek u to vrijeme nije imalo toliko problema s bioreprodukcijom, jer je međupopisno razdoblje od 1971. do 1981. godine zadnje međupopisno razdoblje u kojem se bilježi pozitivna prirodna promjena. Ono što se treba istaknuti kao iznimka u ovoj, relativno pravilnoj dobno-spolnoj piramidi su udubljenja u dobnoj skupini od 25 do 29 godina što se može objasniti velikim padom broja rođenih za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Skoro ista stvar se može primijetiti i kod dobne skupine od 50 do 54 godine, koja se povezuje s padom nataliteta zbog ratnih zbivanja iz Prvoga svjetskog rata (Slika 20).

Slika 20 Dobno-polna struktura stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore 1971. godine

Izvor: Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Sinj, Beograd, 1972., Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Split, Beograd, 1972.

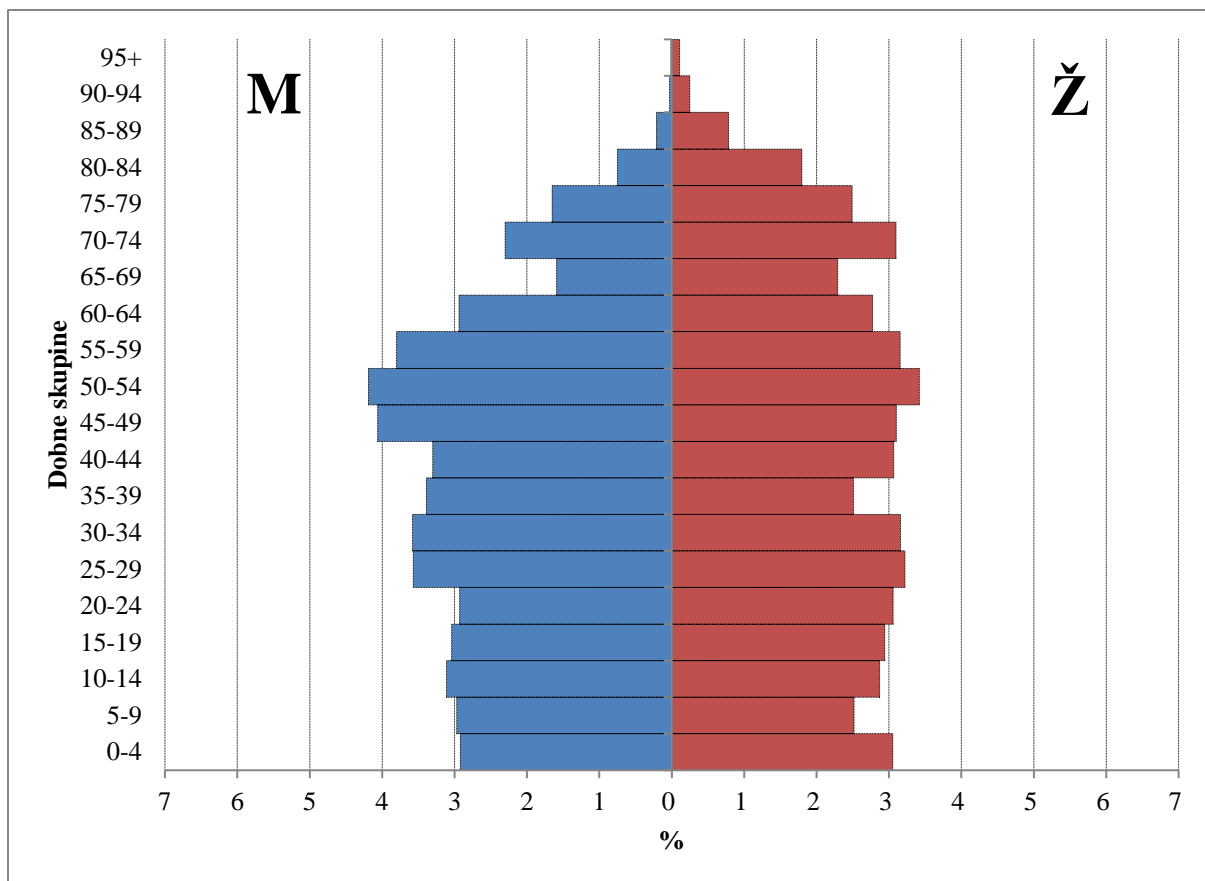
U dobno-polnoj piramidi iz 1991. godine se već vide velike promjene u odnosu na 1971. godinu. Baza piramide je puno uža (udio mladog stanovništva pada s 32 na 20%), a povećava se udio zrelog i starog stanovništva, što ovaj prostor odvodi u tip izrazito starog stanovništva (više od 12 % stanovništva starijeg od 65 godina). Kao i u prethodnom primjeru na dobno-polnoj piramidi vidimo negativne poremećaje u dobnoj skupini od 45 do 49 godina koja se povezuju s manjkom broja rođenih za vrijeme Drugoga svjetskog rata (Slika 21).

Slika 21 Dobno-spolna struktura stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore 1991. godine

Izvor: Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Stanovništvo u zemlji prema aktivnosti i spolu, Popis stanovništva 1991.

Najteže stanje po pitanju biološkog sastava stanovništva za prostor Splitsko-kaštelanske zagore je svakako zadnja popisna godina, 2011. U odnosu na prethodne godine, kad se usporede podaci, vidljivo je da je zadnja popisna godina zapravo godina s uvjerljivo najmanjim udjelom mladog stanovništva, zrelo stanovništvo u odnosu na prijašnje godine ostaje na relativno istoj razini, dok se udio stanovništva starijeg od 65 godina nemalo povećao i sada iznosi, kroz povijest, maksimalnih 17,33 % što je vrijednost koja se vrlo blizu primaknula vrijednosti udjela starog stanovništva na državnoj razini od 17,7 %. Kao i u prethodna dva prikaza dobno-spolnog sastava stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore i na ovom grafu vidimo znatne udubine u dobnoj skupini od 65 do 69 godina koje se povezuju s manjim brojem rođenih za vrijeme Drugoga svjetskog rata (Slika 22).

Slika 22 Dobno-spolna struktura stanovništva Splitsko-kaštelske zagore 2011. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2011., Kontingenti stanovništva po naseljima

3.4.1. Starenje stanovništva nakon Drugog svjetskog rata

Osim sveopće depopulacije Splitsko-kaštelske zagore koja je uzrokovala odlazak prvenstveno zrelog (15-64 godine), a i mladog stanovništva (0-14 godina) iz naselja Splitsko-kaštelske zagore, posljedično je nastupilo i starenje stanovništva koje se očituje kroz analizu dobne skupine 65 i više godina po naseljima (Tablica 8).

Tablica 8 Udio starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovništva Splitsko-kaštelske zagore 1961. - 2011.

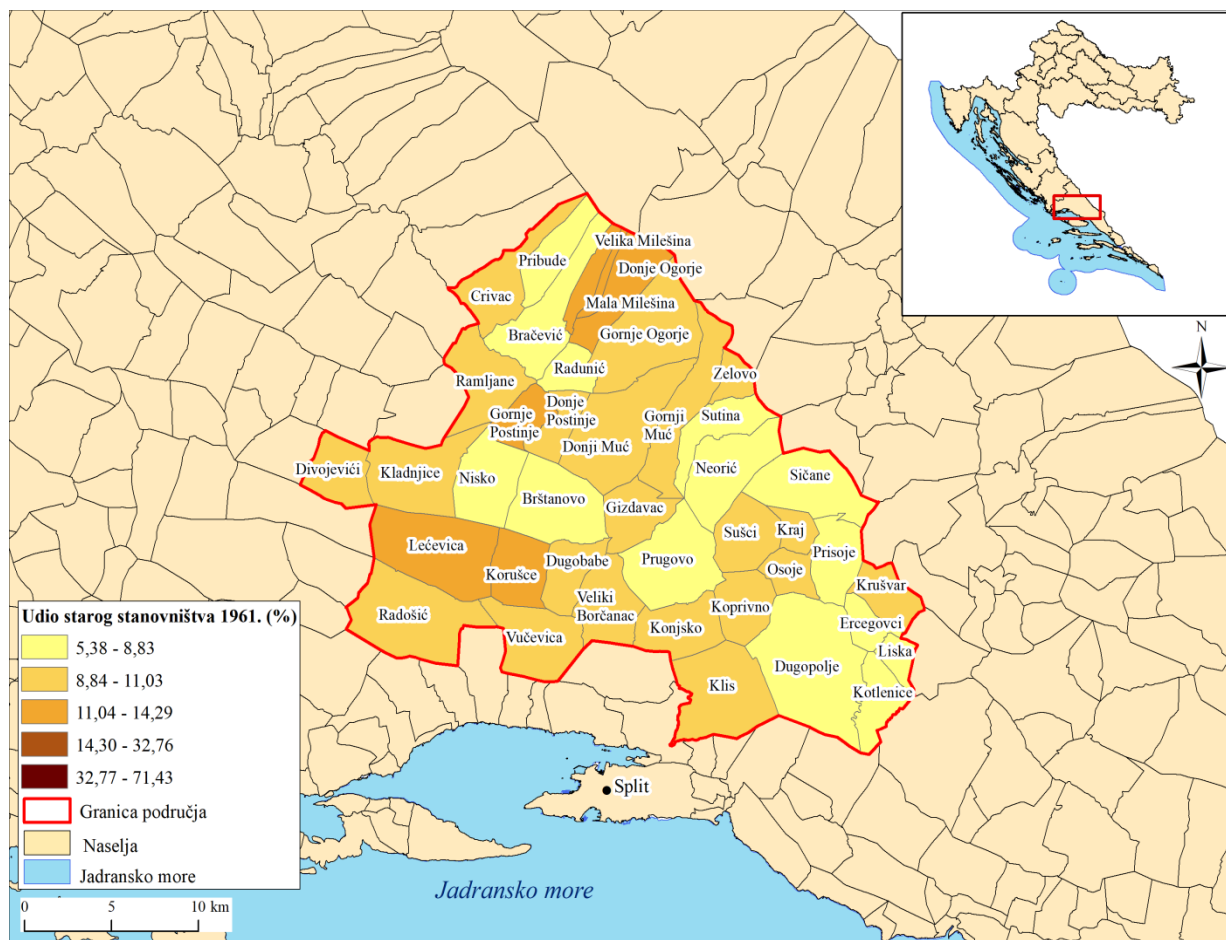
Naselja/općine	1961.		1971.		1991.		2001.		2011.	
	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%
Ercegovci	297	8,75	287	13,59	164	18,29	145	21,38	143	21,68
Kraj	290	9,31	323	9,29	426	7,04	442	10,41	514	8,56
Krušvar	841	9,16	750	10,93	476	15,55	481	16,42	490	19,39

Naselja/općine	1961.		1971.		1991.		2001.		2011.	
	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%
Osoje	457	10,72	413	9,93	280	12,5	348	14,37	388	16,49
Prisoje	752	8,51	746	10,46	739	10,96	649	13,25	643	15,09
Sičane	793	6,56	738	8,54	531	16,2	449	18,71	502	20,12
Sušci	560	9,46	411	13,63	224	20,98	143	30,77	122	40,16
Općina Dicmo	3 990	8,72	3 668	10,31	2 840	13,49	2 657	15,81	2 802	21,68
Dugopolje	2 596	6,63	2 665	9,31	2 600	8,54	2 674	11,56	2 993	11,56
Koprivno	354	10,17	326	8,59	241	19,09	249	23,69	272	19,85
Kotlenice	297	7,07	251	12,35	155	16,13	133	25,56	148	15,54
Liska	139	7,91	139	11,51	79	27,85	64	18,75	56	32,14
Općina Dugopolje	3 386	7,09	3 381	9,55	3 075	10,24	3 120	13,27	3 469	11,56
Brštanovo	659	8,8	571	15,76	404	17,08	354	22,03	286	25,87
Dugobabe	245	10,61	182	9,34	115	20	122	20,49	137	18,25
Klis	2 464	8,93	2 176	10,85	2 320	9,14	2 557	13,73	3 001	13,3
Konjsko	401	10,47	323	14,55	254	16,54	253	13,04	283	18,73
Korušce	287	14,29	201	16,92	112	24,11	97	29,9	80	38,75
Nisko	437	8,47	473	12,05	321	12,15	279	19	244	27,46
Prugovo	725	8,83	481	13,1	434	13,13	472	10,59	555	11,17
Veliki Bročanac	346	8,96	283	10,95	187	15,51	169	19,53	159	22,64
Vučevica	446	9,64	235	12,34	94	35,11	64	35,94	56	25
Općina Klis	6 010	9,35	4 925	12,26	4 241	12,52	4 367	15,46	4 801	25,87
Divojevići	311	9,65	257	13,62	99	34,34	59	47,46	49	42,86
Kladnjice	725	11,03	664	13,1	318	17,61	227	33,92	142	38,03
Lečevica	316	12,03	274	12,41	361	24,1	252	28,57	218	26,61
Radošić	860	10,35	578	15,22	263	18,63	202	28,22	174	32,76
Općina Lečevica	2 212	10,71	1 773	13,76	1 041	21,71	740	31,62	583	42,86
Bračević	700	7,29	588	13,78	267	25,09	205	31,22	182	23,63
Crivac	587	10,22	643	11,35	472	11,86	411	16,79	310	21,61
Donje Ogorje	404	11,88	323	18,58	154	28,57	114	27,19	116	25
Donje Postinje	336	14,29	217	19,35	96	29,17	104	34,62	78	38,46
Donji Muć	945	9,95	817	12,12	717	12,55	570	17,89	590	18,14
Gizdavac	264	9,09	353	15,01	109	26,61	101	26,73	127	21,26
Gornje Ogorje	772	9,07	603	13,1	251	17,53	218	24,31	163	30,06
Gornje Postinje	220	10,45	203	7,88	139	16,55	137	13,77	135	15,56
Gornji Muć	885	10,17	856	10,51	562	11,57	522	16,48	530	14,34
Mala Milešina	112	12,5	86	11,63	19	47,37	26	65,38	21	71,43
Neorić	878	6,83	1 067	8,25	893	9,29	871	13,55	883	15,52
Pribude	344	7,56	346	11,27	193	19,69	126	32,54	102	37,25
Radunić	237	7,17	212	10,38	112	19,64	85	16,47	86	23,26
Ramljane	539	10,39	508	12,99	274	18,98	223	33,18	167	29,94
Sutina	483	5,38	507	9,66	356	9,55	313	16,29	349	25,5

Naselja/općine	1961.		1971.		1991.		2001.		2011.	
	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%	Uk.	%
Velika Milešina	208	13,94	118	16,1	35	40	34	38,24	33	48,48
Zelovo	98	10,2	60	20	27	37,04	13	53,85	10	50
Općina Muć	8 012	9,31	7 507	11,96	4 676	15,14	4 073	20,18	3 882	23,63
Split.-kašt. zagora	23 610	9,03	21 254	10,85	15 873	13,63	14 957	17,15	15 537	17,33

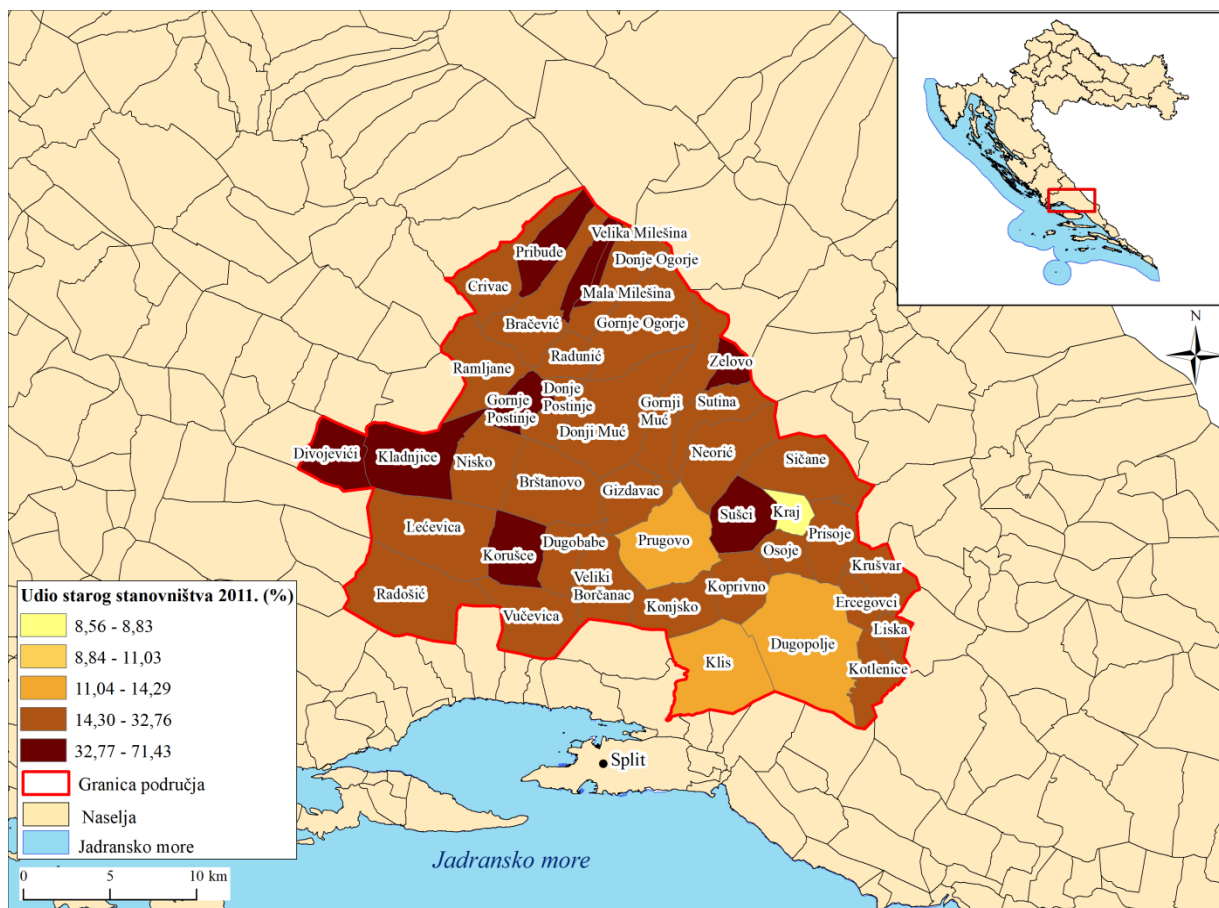
Izvor: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva 1961., Knjiga XI, Pol i starost, Rezultati za naselja, Beograd, 1965., Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Sinj, Beograd, 1972., Stanovništvo u zemlji prema aktivnosti i spolu, Popis stanovništva 1991., Popis stanovništva 2001., Kontingenti stanovništva po naseljima, Popis stanovništva 2011., Kontingenti stanovništva po naseljima

Iz tablice o udjelu starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovnika po naseljima, jasno je vidljivo da u velikoj većini slučajeva u skoro svakom međupopisnom razdoblju udio starog stanovništva raste. Iznimke su pojedina naselja koja su bilježila rast ukupnog broja stanovnika kroz popise pa su samim time i imali povoljniji udio starog stanovništva u ukupnome te također pojedina naselja u zadnjem međupopisnom razdoblju koja su bilježila rast broja stanovnika pa samim time i pad udjela starog stanovništva. Znakovito je da čak i dva najveća središta Splitsko-kaštelanske zagore, Dugopolje i Klis, unatoč stalnom povećanju ukupnog broja stanovnika, i dalje bilježe rast udjela starog stanovništva. U samom prostoru Splitsko-kaštelanske zagore udio starog stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata stalno raste te se od 1961. godine do zadnjeg popisa stanovništva 2011. godine taj udio gotovo udvostručio (Slika 23 i 24).

Slika 23 Udio starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore po naseljima 1961. godine

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva 1961., Knjiga XI, Pol i starost, Rezultati za naselja, Beograd, 1965.

Slika 24 Udio starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore po naseljima 2011. godine

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2011., Kontingenti stanovništva po naseljima

3.5. Deagrarizacija nakon Drugog svjetskog rata

Litoralizacija kao proces premještanja stanovništva i ekonomije u obalna područja je suvremeni proces koji je zahvatio i Hrvatsku. U svijetu se taj proces odvijao ranije, nego u Hrvatskoj i s puno više smisla te je donio velike, pozitivne promjene. Međutim, u našim krajevima litoralizacija započinje sa zakašnjenjem. Umjesto ekonomije u obalnom području države, svjedoci smo spuštanja stanovništva na obalu, gotovo isključivo u svrhu građenja kuća za odmor, umjesto ekonomskih sadržaja. Dojam je da nije bilo kvalitetno razređenog plana i programa od strane institucija tadašnje države u smislu velikog zaokreta u gospodarstvu koji je donio prebrz prelazak s primarno poljoprivrednog na industrijsko stanovništvo te preobrazio ovaj proces u određeni bijeg stanovništva iz ruralnih krajeva u urbana, u potrazi za izvorima življenja i preživljavanja (Šimunović, 2011).

Poljoprivreda je sve do polovine 20. stoljeća bila najvažnija gospodarska grana u Hrvatskoj. Da prostor Splitsko-kaštelanske zagore nije nikakva iznimka u padu broja stanovnika koji se bave poljoprivredom, potvrđuju podaci na razini države koji kažu da je početkom 20. stoljeća četiri petine ukupnog stanovništva imalo zanimanje u poljoprivredi. Industrijalizacija i tercijarizacija hrvatskog gospodarstva je dovela do pada tog broja na 44 % 1961. godine, 1991. godine je taj udio bio 9 %, a 2011. tek 5 % (Slika 25) (Tablica 9) (Magaš, 2013).

Slika 25 Udio poljoprivrednog stanovništva u broju aktivnog stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore po općinama 1953. Godine

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva 1953., Knjiga XV, Osnovni podaci o stanovništvu, Podaci za naselja prema upravnoj podeli 30.VI. 1958. god., Beograd, 1958.

Tablica 9 Udio stanovništva koje se bavi poljoprivredom u ukupnom broju aktivnog stanovništva u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1953., 1971. i 2011. godine

Općine	1953.		1971.		2011.	
	Uk. akt.	Udio (%)	Uk. akt.	Udio (%)	Uk. akt.	Udio (%)
Dicmo	1 911	71,85	1 396	45,99	764	1,96
Dugopolje	1 403	61,87	957	21,32	1 167	0,86
Klis	2 717	54,32	1 403	21,1	1 622	1,29
Lećevica	1 120	82,59	606	56,6	123	4,07
Muč	4 034	80,07	2 762	61,37	1 126	1,42
Split.-kašt. zagora	11 185	70,38	7 124	44,64	4 802	1,40

Izvor: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva 1953., Knjiga XV, Osnovni podaci o stanovništvu, Podaci za naselja prema upravnoj podeli 30.VI. 1958. god., Beograd, 1958., Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Sinj, Beograd, 1972., Popis stanovništva 2011., Zaposleni prema sektorima djelatnosti

Vidljivo je da se udio poljoprivrednog stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata na prostoru Splitsko-kaštelanske zagore smanjuje s visokih razina kad se u svakoj općini više od polovine stanovništva, a u nekima čak više od 80 % stanovništva, bavilo poljoprivredom, do zadnjeg popisa stanovništva 2011. godine gdje nijedna općina nema udio veći od 5 %, tj. sve općine Splitsko-kaštelanske zagore imaju manji udio stanovništva koje se bavi poljoprivredom, nego što je to na državnoj razini (Slika 26).

Slika 26 Udio poljoprivrednog stanovništva u broju aktivnog stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore po općinama 2011. godine

Izvor: izrađeno na temelju SRPJ-a, Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2011., Zaposleni prema sektorima djelatnosti

4. ZAKLJUČAK

Splitsko-kaštelanska zagora, kao područje koje je bilo promatrano u ovom radu, je prostor koji je od 16. st. do danas prošao kroz razne faze vrlo kompleksnog razvoja, kako u političko-administrativnom smislu, tako i u demografskom razvoju. Od 16. do početka 19. st. ovaj prostor su obilježili česti nemiri koji su se odrazili na činjenicu da su čak četiri države imale vlast nad ovim prostorom. Jedan od najznačajnijih čimbenika koji su utjecali na kretanje broja stanovnika i strukture stanovništva je bio nepovoljan geopolitički položaj koji je za posljedicu imao česta previranja na području Splitsko-kaštelanske zagore kao marginalnom području između dviju država što je uvelike utjecalo na nagle padove u broju stanovnika. Tek nakon uspostavljanja stabilnije austrijske uprave od 1813. godine dolazi do stabilizacije stanovništva, a od prvoga modernog popisa stanovništva 1857. godine se prati kretanje broja stanovnika sve do danas. Iako životni uvjeti u to vrijeme nisu bili zadovoljavajući, broj stanovnika na ovom području je konstantno rastao do svog vrhunca 1931. godine, prvenstveno zahvaljujući još uvijek vrlo visokom natalitetu. Nakon popisa stanovništva 1931. godine broj stanovnika stalno pada sve do zadnjeg međupopisnog razdoblja. Može se reći da se prva hipoteza o ključnom utjecaju političkih i gospodarskih promjena na kretanje broja stanovnika potvrđuje iz navedenih razloga. Od 16. st. pa sve do Drugoga svjetskog rata na kretanje broja stanovnika ovog prostora su najviše utjecale česte promjene na političkoj karti ovog dijela Europe kao što su sukobi Mlečana i Osmanlija, dolazak kratkotrajne francuske te naposljetku austrougarske vlasti do Prvoga svjetskog rata. Također, nakon Drugoga svjetskog rata i formiranja druge Jugoslavije te početnog perioda stabiliziranja stanovništva unutar nove državne tvorevine, značajne gospodarske promjene, tj. sve veća orijentacija države na industriju, je utjecala na visok broj emigranata s ovog područja. Druga hipoteza o opadanju broja stanovnika nakon Drugoga svjetskog rata pod utjecajem deruralizacije i deagrarijacije se također potvrđuje. Analizirani podaci jasno pokazuju da broj stanovnika cijelog prostora Splitsko-kaštelanske zagore pada sve do zadnjeg međupopisnog razdoblja u kojem se vide mali, pozitivni pomaci. Udio aktivnog stanovništva koje se neposredno nakon Drugoga svjetskog rata bavilo gotovo isključivo poljoprivredom je iznosio oko 70 %, dok je na zadnjem popisu stanovništva taj broj drastično pao, na svega 1,4 % što je manje i od udjela poljoprivrednog stanovništva na državnoj razini. Kako to obično biva, iseljavanje s prostora Splitsko-kaštelanske zagore je donijelo i negativne posljedice na dobno-spolnu strukturu stanovništva koju sada karakterizira intenzivno starenje stanovništva. Kroz sve popisne godine se jasno može pratiti porast udjela staroga stanovništva koji se

približio državnoj razini, što potvrđuje i treću hipotezu ovog rada o intenzivnom starenju stanovništva.

POPIS SLIKA

Slika 1. Područje Dalmatinske zagore usklađeno sa Zakonom o područjima županija, gradova, općina i naselja u RH i prostornoga shvaćanja

Slika 2. Splitsko-kaštelanska zagora

Slika 3. Ratna zbivanja od 1463. do 1617. godine

Slika 4. Mletačko širenje granica za vrijeme ratova s Osmanlijama

Slika 5. Veličina naselja Splitsko-kaštelanske zagore 1857. godine

Slika 6. Kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1857.-1910.

Slika 7. Relativna promjena broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1857. - 1931. godine

Slika 8. Kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1910.-1971.

Slika 9. Relativna promjena broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1931. - 1971. godine

Slika 10. Kretanje broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1971. - 2011.

Slika 11. Relativna promjena broja stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1971. - 2011. godine

Slika 12. Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1971. – 1981.

Slika 13. Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1981. – 1991.

Slika 14. Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1991. – 2001.

Slika 15. Prirodna promjena u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 2001. – 2011.

Slika 16. Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1971. – 1981.

Slika 17. Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1981. – 1991.

Slika 18. Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1991. – 2001.

Slika 19. Migracijski saldo u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 2001. – 2011.

Slika 20. Dobno-spolna struktura stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore 1971. godine

Slika 21. Dobno-spolna struktura stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore 1991. godine

Slika 22. Dobno-spolna struktura stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore 2011. godine

Slika 23. Udio starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore po naseljima 1961. godine

Slika 24. Udio starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore po naseljima 2011. godine

Slika 25. Udio poljoprivrednog stanovništva u broju aktivnog stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore po općinama 1953. godine

Slika 26. Udio poljoprivrednog stanovništva u broju aktivnog stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore po općinama 2011. godine

POPIS TABLICA

Tablica 1. Broj stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore početkom 18. st.

Tablica 2. Broj stanovnika u naseljima Splitsko-kaštelanske zagore iz austrijskog katastra 1838. godine

Tablica 3. Kretanje broja stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore od 1857. do 1910. godine

Tablica 4. Kretanje broja stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore od 1910. do 1971. godine

Tablica 5. Kretanje broja stanovnika naselja Splitsko-kaštelanske zagore od 1971. do 2011. godine

Tablica 6. Prirodna promjena i migracijski saldo općina te ukupnog stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore

Tablica 7. Udio mladog (0-14), zrelog (15-64) i starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovnika Splitsko-kaštelanske zagore 1971, 1981., 1991., 2001. i 2011. godine

Tablica 8. Udio starog stanovništva (65+) u ukupnom broju stanovništva Splitsko-kaštelanske zagore 1961. - 2011.

Tablica 9. Udio stanovništva koje se bavi poljoprivredom u ukupnom broju aktivnog stanovništva u općinama Splitsko-kaštelanske zagore 1953., 1971. i 2011. godine

INTERNETSKI IZVORI

1. Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001.
2. Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2001., Kontingenti stanovništva po naseljima
3. Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2011., Kontingenti stanovništva po naseljima
4. Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2011., Zaposleni prema sektorima djelatnosti
5. Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske, Državna geodetska uprava, Zagreb, 2014.
6. URL 1 <https://www.ogorje.net/povijest/7/demografske-promjene-u-vrijeme-kandijskog-i-morejskog-rata.html>
7. URL 2 <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13743>

IZVORI

1. Kužić, K. (1997.): *Povijest Dalmatinske zagore*, Književni krug, Split, str. 88
2. Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva 1953., Knjiga XV, Osnovni podaci o stanovništvu, Podaci za naselja prema upravnoj podeli 30.VI. 1958. god., Beograd, 1958.
3. Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva 1961., Knjiga XI, Pol i starost, Rezultati za naselja, Beograd, 1965.
4. Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Sinj, Beograd, 1972.
5. Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Opština Split, Beograd, 1972.
6. Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Stanovništvo u zemlji prema aktivnosti i spolu, Popis stanovništva 1991.

LITERATURA

- Kužić, K. (1997.): *Povijest Dalmatinske zagore*, Književni krug, Split
- Magaš, D. (2013.): *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju i Izdavačka kuća Meridijani
- Matas, M. (1993.): *Mučko-lećevački prostor, historijsko geografski prikaz*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb
- Mijatović, A. (2005.): *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb
- Mrduljaš, S. (2014.): Brojnost i vjerska pripadnost stanovništva otočnog, primorskog i zagoranskog dijela Dalmacije po popisu iz 1890. godine, *Nova prisutnost* 12 (2014) 3, 361-377

Mutapčić, E. (2013.): „Istočno pitanje“ i Bosna i Hercegovina do Požarevačkog mirovnog ugovora, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici

Nejašmić, I. (2003.): Značajke biološkog (demografskog) sastava stanovništva Hrvatske, Hrvatski geografski glasnik 65/2, 29-54

Nejašmić, I. (2005.): *Demogeografija: Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb

Novak, G. (2004.): *Prošlost Dalmacije, knjiga prva*, Marjan tisak, Split

Novak, G. (2004.): *Prošlost Dalmacije, knjiga druga*, Marjan tisak, Split

Oršolić, T. (2002.): *Teritorijalne snage za francuske uprave u Dalmaciji (1806.-1809.)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zadar

Šimunović, I. (2011.): Naselja Zagore između planinske, dolinske i obalne ekonomije, Zbornik radova „Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije“, Sveučilište u Zadru; Kulturni sabor Zagore; Ogranak Matice hrvatske Split

Tadin, M. (1980.): *Iz prošlosti Muća, Crkva u svijetu, br. XV*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split

Vranješ-Šoljan, B. (2008.): *Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857.: Konceptija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja*, Časopis za suvremenu povijest 2:517-544

SUMMARY

The subject of this graduate thesis are demographic features of the Split-Kaštela Zagora. The objectives of this graduate thesis were: to analyze of population trends from the 16th century to 2011, make a detailed analysis of selected demographic features and population structures, and to determine the causes and consequences of demographic changes in certain periods. The thesis analyzes the existing literature and available demographic data. The data were processed by using Microsoft Office Excel and ArcGIS, which contributed to visualization of the results to drawing relevant conclusions. The results showed a significant decrease in the number of inhabitants in the researched area in certain periods. In the last two population censuses the number of inhabitants was the lowest ever since population censuses are processed. Population of the Split-Kaštela Zagora has aged significantly and the share of the population engaged in agriculture decreased by almost 70% since the World War II.